

Всеукраїнська громадська організація «Жіночий консорціум України»
Київський інститут гендерних досліджень

ЖІНКИ В ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ: ШЛЯХИ, ПРОБЛЕМИ, УЧАСТЬ

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

Київ - 2014

УДК 32-055.2:352](477)''2013''(047.3)

ББК 66.2(4Укр)

Жінки в політиці України на місцевому рівні: шляхи, проблеми, участь. Аналітичний звіт за результатами роботи шести фокус-груп за участю жінок – депутаток та кандидаток в депутати обласних, міських та районних рад /Скорик М.М. – К.: ТОВ «ТЕМ ЛТД», 2014. – 64 с.

ISBN 978-617-7161-08-9

У виданні представлені результати дослідження специфіки політичної діяльності жінок-політиків, депутаток і кандидаток у депутати місцевих рад та лідерок місцевих громад у шести регіонах України (Севастополь, Рівне, Харків, Запоріжжя, Переяслав-Хмельницький та Мукачеве) протягом січня-лютого 2013 р. методом фокус-груп. Брошура ознайомлює зі стратегіями подолання нерівностей у політичному представництві різних рівнів, прикладами інноваційних підходів щодо гендерної рівності у політичному представництві в ситуації сучасної України, з аналізом причин низького жіночого представництва у політичній сфері України, дає можливість ідентифікувати основні проблеми в цій сфері тощо.

Розраховано на експертів, фахівців із політичного аналізу, політиків, науковців, посадових осіб місцевого самоврядування, широке коло громадськості.

Видання здійснено в рамках проекту «Розбудова стратегії участі жінок у місцевих виборах» ВГО «Жіночий консорціум України» за сприяння Канадського фонду підтримки місцевих ініціатив.

Партнери проекту: Волинська обласна громадська організація «Гендерний центр», Харківська обласна громадська організація «Харківський обласний гендерний ресурсний центр», Закарпатська громадська організація «Ніка», Рівненське обласне об'єднання «Центр підтримки громадських ініціатив «Чайка», Запорізький благодійний фонд «Єдність за майбутнє», ГО «Надія» с. Ковалин Переяслав-Хмельницького району Київської області, ГО «Жіночі альтернативи» м. Севастополя.

Думки, висновки і рекомендації належать авторам та упорядникам цього видання і не обов'язково збігаються з офіційною позицією Канадського фонду підтримки місцевих ініціатив.

Більше інформації про політичну участь жінок на сторінці:

<http://vybory2012.wcu-network.org.ua>

Корегування: Небесна Т.

Дизайн та верстка: Волкова Г., ФОП

© ВГО «Жіночий консорціум України»

© Київський інститут гендерних досліджень

© Скорик М.М.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
КОРОТКИЙ ОПИС МЕТОДОЛОГІЇ ЗБИРАННЯ ЯКІСНИХ ДАНИХ.....	7
ЖІНКИ В ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ: ШЛЯХИ, ПРОБЛЕМИ, УЧАСТЬ	
1. Шляхи рекрутингу жінок у політику місцевого рівня.....	8
2. Мотивація залучення жінок до політичної діяльності.....	11
3. Чи комфортно жінкам у політиці?.....	18
4. Чи зіштовхуються жінки з дискримінацією за статтю?.....	29
5. Ситуації та сфери дискомфорту для жінок у політиці.....	32
6. Стратегії розширення жіночого політичного представництва.....	51
ЗАКЛЮЧНІ КОМЕНТАРІ, АБО ПОГЛЯД ФАСИЛІТАТОРА.....	58
КОРОТКЕ РЕЗЮМЕ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	62

ПЕРЕДМОВА

Гендерна політика є діяльністю щодо реалізації особистих і групових інтересів та цінностей щодо облаштування суспільства рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків. Жінки як найбільша соціальна група ще не є в Україні потужним суб'єктом впливу на зміст політики. І це гальмує вітчизняний демократичний поступ, оскільки політичні рішення не можуть бути ефективними без участі та представництва тих, в інтересах кого вони приймаються. Саме тому громадські організації, експерти, науковці з'ясовують причини низької участі жінок у політиці та на рівні прийняття рішень з метою запровадження ефективних змін.

Пропонуємо вашій увазі результати дослідження **«Жінки в політиці України на місцевому рівні: шляхи, проблеми, участь»**, яке допомогло з'ясувати мотивацію участі жінок у політиці та визначити стратегії їхньої діяльності і було проведене методом фокус-групових дискусій із жінками – політичними лідерками в шести регіонах України (Севастополь, Рівне, Харків, Запоріжжя, Переяслав-Хмельницький та Мукачево) протягом січня-лютого 2013 р. Завданням дослідження було: зібрати дані щодо розвитку стратегій подолання нерівностей у політичному представництві різ-

них рівнів; навести конкретні приклади інноваційних підходів щодо гендерної рівності у політичному представництві в ситуації сучасної України; здійснити аналіз причин низького жіночого представництва у політичній сфері України та ідентифікувати основні проблеми у цій сфері.

Метод фокус-групових дискусій (ФГД) був обраний тому, що світова наукова спільнота визнає цей спосіб збирання інформації, з'ясування громадської та експертної думки ефективним. Такі обговорення сприяють розвитку демократичних процесів у країні, бо залучають політично та громадсько активних громадян до вироблення державної та місцевої політики. Учасниці обговорення із різними політичними позиціями, політичним досвідом, статусом, віком тощо отримують нагоду обмінятися думками та ідеями, вчать одна в одній та краще усвідомлюють власні потреби. Саме фокус-груповий метод дає змогу розкрити мотивацію людей, побачити варіанти сприйняття/ставлення до проблеми тощо. Фокус-групове інтерв'ю – це гнучкий метод дослідження, який допомагає розв'язати широке коло завдань, зокрема сформувані гіпотези, продуктивні ідеї для визначення моделей поведінки, мотивів, чинників, що визначають вибір людини.

Авторкою дослідження стала знана експертка Київського інституту гендерних досліджень, кандидат філософських наук Марфа Скорик. Дослідження охопило різні регіони країни. Учасницями фокус-груп були представниці політичних партій, потенційні кандидатки у депутати місцевих рад, лідерки ГО, місцевих громад, діючі депутатки, узагальнений досвід яких пропонуємо вашій увазі.

Унікальність презентованого дослідження у його змісті, оскільки увага в ньому акцентована на місцевому рівні, висвітлюються досі не знані аспекти проблеми участі жінок у місцевій політиці на загальнонаціональному тлі. У матеріалах дослідження **«Жінки в політиці України на місцевому рівні: шляхи, проблеми, участь»** ви зможете ознайомитись з підходами до рекрутингу жінок у політику місцевого рівня, з'ясувати для себе мотивацію залучення жінок до політичної діяльності, рівень комфорту/дискомфорту жінок у політиці, наявність/відсутність дискримінації, а також отримати інформацію про стратегії підвищення жіночого політичного представництва та інновації у сфері участі жінок у політичному житті.

Останніми роками відзначаємо активізацію дослідницьких розвідок щодо проблеми участі жінок у політиці. Назвемо деякі з них.

У липні-вересні 2012 р. ВООГО «Відкрите суспільство» за підтримки посольства Королівства Нідерландів, Програми МАТРА КАП було проведено соціологічне дослідження «Стан та перспективи реалізації права займатися політичною діяльністю в Україні (гендерний вимір)» у рамках проекту «Стратегії входження жінок у парламент». Метою дослідження стало вивчення ставлення до проблеми забезпечення рівних можливостей щодо реалізації права займатися політичною діяльністю для жінок та чоловіків (у контексті розроблення стратегії входження жінок у парламент) у Вінниці методами опитування face-to-face та фокус-групових інтерв'ю.

У листопаді 2012 р. Українським центром економічних та політичних досліджень імені Олександра Разумкова за участю компанії Lake Research Partners проведено дослідження «Погляд на вибори 2012 року. Роль жінок у політиці та уряді». Для опитування використано метод особистих інтерв'ю із залученням професійних інтерв'юєрів. Загалом в опитуванні взяли участь 1 210 дорослих громадян з усієї України.

У травні 2012 р. Національним демократичним інститутом (NDI) за фінансової підтримки уряду Канади, наданої через Канадську агенцію міжнародного розвитку (KAMP), проведе-

но дослідження методом фокус-груп з метою виявлення перепон, які стоять на заваді участі жінок у політичному житті, і розроблення плану для їх подолання.

Результати досліджень вказують на недостатнє представництво жінок в українській політиці, майже повсюдну корупцію та постійні порушення під час виборчого процесу. Гендерний моніторинг парламентських виборів 2012 року показав, що політична активність українських жінок досі залишається низькою, хоча право балотуватися і бути обраними на посади всіх рівнів жінкам гарантовані законом. Водночас актуальними є проблеми полі-

тичної волі, якості партійних програм, впливу гендерних стереотипів та ін.

У нашому виданні ви зможете не лише дізнатися про причини, факти, досвід означеної проблеми, а й поміркувати над стратегіями виходу з неї. Загальний висновок дослідження – жінкам сьогодні у політиці некомфортно, але без активного залучення їх до політичної діяльності якісні позитивні суспільні зрушення неможливі. Закликаємо вас до активного обговорення цієї проблеми, оскільки публічні дискусії щодо вироблення змісту політики в Україні сприяють її демократичному розвитку.

Оксана Ярош,

доктор політичних наук,

голова Волинського обласного осередку ВГО «Жіночий консорціум України»,

директор ВОГО «Гендерний центр»

КОРОТКИЙ ОПИС МЕТОДОЛОГІЇ ЗБИРАННЯ ДАНИХ

МЕТОД:	фокус-групові дискусії (ФГД).
ГЕОГРАФІЯ:	Севастополь, Рівне, Харків, Запоріжжя, м. Переяслав-Хмельницький (Київська обл.), м. Мукачеве (Закарпатська обл.).
КІЛЬКІСТЬ:	6 ФГД, по одній у кожному місті.
УЧАСНИЦІ:	жінки віком 18–65 років, що займаються громадською або політичною діяльністю, з початковим (Н) та значним досвідом у політиці (Д), а саме: діючі депутатки, представниці політичних партій – потенційні кандидатки в депутати місцевих рад, лідерки громад, лідерки громадських організацій.
ЧАС ПРОВЕДЕННЯ:	січень-лютий 2013 р.

Позначення цитат у тексті:

ФГД1-Н – Севастополь;
ФГД1-Д – Севастополь;
ФГД2-Н – Рівне;
ФГД2-Д – Рівне;
ФГД3-Н – Харків;
ФГД3-Д – Харків;
ФГД4-Н – Запоріжжя;
ФГД4-Д – Запоріжжя;
ФГД5-Н – Переяслав-Хмельницький;
ФГД5-Д – Переяслав-Хмельницький;
ФГД6-Н – Мукачево.

ЖІНКИ В ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ: ШЛЯХИ, ПРОБЛЕМИ, УЧАСТЬ

Шляхи рекрутингу жінок у політику місцевого рівня

Жінки приходять у політику переважно через роботу помічниці діючого політика або через вплив на них сильної рольової моделі соціально чи політично активної жінки

Українські жінки, на думку респонденток, приходять у політику п'ятьма основними шляхами. Зокрема через попередню роботу помічницею у діючого політика, а також завдяки наявності та впливу сильної рольової моделі – матері, вчительки, подруги, харизматичної особистості якоїсь політичної лідерки, котра наочно демонструвала, що жіночі ролі у вітчизняній політиці можливі. Цікаво, що і перший, і другий варіант певним чином пов'язані із системою наставництва, менторінгу. Крім цих двох, так само часто згадується варіант, так би мовити, «випадкового» потрапляння жінки в політику, на думку учасниць, обумовленого збігом сприятливих обставин.

Рідше жінкам делегували лідерські депутатські повноваження їхні колективи, і так само рідко їх шлях у політику лежав через усвідомлену потребу рівності в ній. Останній шлях часто ставав наслідком десь пройденого профільного навчання з питань подолання гендерного дисбалансу в політичному представництві (що, власне, є показником ефективності останнього).

Залучення жінок до політичної кар'єри часто відбувається через попередню роботу в штабі діючого політика в ролі помічниці.

Така жінка також часто є другом чи подругою діючого політика, і в такому разі її кар'єра часто має виразні ознаки менторінгу з боку досвідченішого політика-керівника. Як такий «навчальний» етап своєї політичної кар'єри учасниці називають: допомогу мамі, що балотувалася; роботу в штабі та юридичний супровід свого шефа – діючого політика; особисту дружбу із впливовим політиком на початку своєї кар'єри у виконавчій владі; пряму роботу помічником діючого політика у передвиборчій кампанії:

«...Я сперва начала помогать маме, когда баллотировалась мама. Потом, когда мне 20 лет исполнилось, мы зарегистрировали партию N в городе и работали, как бы опыт политической... работали, юристы партии предоставляли юридические консультации гражданам.»
[ФГД]-Н]

«...Я должна сказать, что в политику я пришла в 98-м. Вернемся, наверное, к истории моего прихода туда. Я была юристом в штабе, был у нас такой мэр, [...]. Когда он баллотировался в мэры, вот я была юристом и сопровождала всю его политическую кампанию и одновременно баллотировалась тогда в депутаты городского совета. Меня избрали, и я была депутатом с 1998 года по 2002-й.» [ФГД4]

«...Я, наверное, самая старшая здесь... в политике я давно, еще в Коммунистической партии... Работая на многих руководящих должностях и в райадминистрации, и в институте, я не могла быть вне политики. Значит, я была очень близким другом NN [відомого в області політика]». [ФГД4]

«...Я не беру в расчет комсомольскую работу, советское время. [...] А в последнее время... меня привела работа в благотворительный фонд «Жінки за майбутнє», и в период проведения выборов 2010 года NN предложила мне быть ее помощником в предвыборной кампании, потом я помогала ей, уже будучи депутатом городского совета. И так, в общем-то, судьба привела меня в Партию регионов». [ФГД4]

«...Работала зампредела городского организации. Председателем была мой очень хороший старший друг, которая возглавляла городскую организацию партии N и которой я очень доверяю. Поэтому с 2001 года мы вместе работали в городе, по созданию нашей партийной организации городской. И, естественно, более активно я участвую в политике уже с 2004 года, когда были выборы президента. ...В 2005-м стала кандидатом... Кандидатом в городской совет. Была избрана депутатом...» [ФГД4]

«Но в этом году руководитель штаба подал мою кандидатуру на заместителя руководителя штаба. Человек, который принимал решение, сказал: «У вас в штабе уже есть женщина». Мне предложили эту же должность с большей зарплатой в другом штабе, мой друг шел по мажоритарке. Так что в принципе дискомфорта не было, но когда были хорошие отношения, когда ты приносишь пользу – все хорошо, а когда речь идет о должностях – то...» [ФГД3]

Також часто жінки приходять у політику, коли мають перед собою відповідну рольову модель успішної жінки-політика.

Дуже цікавою виявилась інформація про ще один першопоштовх залучення жінок до фахової політичної діяльності. На тлі поширених уявлень про лідерство, здатність до керівництва як переважно чоловічі якості жіночі рольові моделі, що унаочнюють здатність жінки бути лідеркою, в очах учасниць набували особливої ваги. В обговореннях назвали кілька «знакових» жіночих імен, в окремих випадках цілком свідомо визнаючи їх рольовими моделями не лише для себе, а й для інших, зокрема і жінок-парламентарок. Учасниці пояснювали це просто: «мені сподобалась Юлія Тимошенко, мій вибір політичної кар'єри пов'язаний саме з нею»; згадували такі знакові політичні постаті, як Катерина Фурцева, Олександра Кужель:

«З 2006 року я, можна так сказати, займаюся чи не займаюся, але є людиною політичною. Моє пояснення, чому, тільки одне: не для себе, говорю чесно, для вас усіх – особистість Юлії Тимошенко. Коли в 2006 році мені запропонували вступити в партію «Батьківщина», я погодилась тільки тому, що мені подобалась Юлія Тимошенко. Вона подобається мені й зараз. Якби це була інша

партія... Сьогодні мені дуже багато робили пропозицій, бо я була директором радіо, перша FM-станція в місті, але мій вибір був пов'язаний виключно з особистістю Тимошенко». [ФГД2]

«...и те женщины, которые действительно характером, волей сумели это доказать. Министр культуры Фурцева. Это же какая борьба прошла! Но она же была там». [ФГД4]

«...У нас начиная с Фурцевой, Тимошенко... и многие... Кужель запорожская. Много женщин. У них есть дети, у них есть семьи, но они сопротивлялись, потому что они такие. Просто нашим женщинам нужно больше активности...» [ФГД4]

Цікаво, що, на думку окремих учасниць, Юлія Тимошенко має вплив не тільки на окремих особистостей, а й інституційний, хоч і у децю незвичному ракурсі. Відзначають, що вона ввела новий стиль для жінок-політиків загалом, власне, моду стильно вдягатися і бути підкреслено доглянутою:

«Мы всех женщин в парламенте в лицо знаем. Я не говорю о Партии регионов, так как там все женщины одинаковые. Благодаря Юлии Тимошенко они стали заботиться о своей внешности». [ФГД3]

ЖІНКИ В ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ: ШЛЯХИ, ПРОБЛЕМИ, УЧАСТЬ

Мотивація залучення жінок до політичної діяльності

До провідних мотивів участі жінок у політичній діяльності місцевого рівня належать три – потреба розв'язати нагальну соціальну проблему, потреба у самореалізації та мотив деміурга (творця).

Учасниці виявили доволі чіткі власні мотиви залучення до політичної діяльності та свого приходу в політику місцевого рівня. По-перше, це альтруїстична мотивація, або ж залучення жінок до політики місцевого рівня через необхідність розв'язати певну соціальну проблему. Ще одним значимим мотивом був мотив політичної діяльності як способу самореалізації, але, що характерно, у доволі широкому спектрі – від зацікавленості та здорового «спортивного» інтересу до мотиву творця, креатора та деміурга.

Прихильність до першого варіанту, тобто залучення жінок до політики через необхідність розв'язання якоїсь нагальної соціальної проблеми, висловили багато учасниць, і практично з усіх регіонів, в яких проводилось дослідження.

Цікаво, що цей шлях – залучення до політичної діяльності через проблему – був часто неусвідомленим, і жінки – нині досить яскраві й харизма-

тичні місцеві політики – при цьому не сприймали себе як суб'єктів власного життєвого та професійного вибору. Це добре ілюструють висловлювання учасниць, які описують свій прихід у політику дієсловами на кшталт «я не бажала», «я була змушена» чи вживають ширші, але подібним чином забарвлені вирази, як-от «політика прийшла в моє життя... сама собою».

Цей мотив жіночого входження в політику – центрований на проблемі, яку жінки намагаються розв'язати політичними засобами, а не на свідомій побудові власної політичної кар'єри, – ми визначили як альтруїстичний. Учасниці називали проблеми, що стали каталізатором їх політичної кар'єри: «беспорядочно застраивается наш город», «беспорядочно спиливаются деревья», «для нашего дельфинария я готова идти не только в политику, но и дальше», «изменить... нашу жизнь, внести какие-то полезности», «повысить благосостояние... населения»:

«...Я в политику пришла не по собственному желанию, я вынуждена была прийти. Я по характеру человек творческий, и вышивала бы крестиком, но глядя на то, как беспорядочно застраивается наш город или как беспорядочно спиливаются деревья... Внутреннее возмущение заставило меня прийти и заниматься политикой, чтобы что-то изменить в лучшую сторону». [ФГД1]

«Я – патриот города, и основная моя задача – сохранить то, что у нас исторически сложилось, наши традиции, архитектурный наш ансамбль, и при этом внести какие-то позитивные изменения в будущем». [ФГД1]

«...И честно говоря, для нашего дельфинария я готова идти не только в политику, но и дальше, и на площади рыть окопы, только чтобы наш дельфинарий сохранился, а дикие дельфины могли жить в чистом море, чтобы им достаточно было пищи, чтоб они продолжали нас радовать». [ФГД1]

«...т. е. представлять интересы социума, представлять государственную и региональную политику, чтобы она была не на службе олигархического капитала, а все-таки разбавлялась какими-то интересами малого и среднего предпринимательства...» [ФГД1-Н]

«Я как депутат и наша фракция в N-ском районном совете отстаиваем такие социальные статьи, как образование, дети, дети-сироты...» [ФГД1]

«...честно говоря, когда встал вопрос, заниматься политикой или не заниматься, то задача поиметь для себя не стояла. Хотелось вначале направить свою энергию, чтобы изменить сегодняшнее наше положение, нашу жизнь, внести какие-то полезности и изменения. Дальше так все и пошло». [ФГД1]

«...я член партии N с 2004 года – в этом году проводила агитацию, так как надеялась, что партия сможет решить социально-экономические вопросы, повысить благосостояние и улучшить жизнь населения, поэтому я пришла в политику». [ФГД1]

«Главная моя цель – чтобы природа сохранялась, и, конечно же, это от сердца. И так случилось, что вчера рядом с нашим домом стали спиливать большие красивые деревья. Люди отреагировали как-то пассивно, а я выскочила в халате, с боевым настроем, и мне удалось обзвонить все организации, и Партию Зеленых, и наших экологов и остановить уничтожение этих несчастных деревьев – они только ветки спилить успели, обрезку веток сделали, но весной деревья снова будут жить». [ФГД1]

«Я хочу сказати, що політика прийшла в моє життя якось сама собою. Я ще з тієї епохи, коли розпадався Радянський Союз і зупинялися підприємства, тому я є голова профспілки і зайняла активну життєву позицію». [ФГД2]

«Якщо йдеться про мою особисто участь, то я не скажу, що політика – це моя стихія і той напрямок, в якому я бачу своє майбутнє. Але конкретно в моїй ситуації, коли я зіткнулася з проблемами неефективної діяльності, зокрема, Рівненської районної ради... Я бачила недоліки і розуміла, як це виправляти і що потрібно робити, і тому я цілеспрямовано в 2010 році поставила собі завдання і знайшла шлях, як стати депутатом Рівненської районної ради, тому що я бачила ті проблеми і знала, як їх розв'язати». [ФГД2]

«...І це стосується не тільки політичної діяльності. Таке саме бажання виникає, коли я прихожу до суду (я за професією юрист), і новопризначений суддя щось таке творить... і хочеться стати суддею, щоб покращити якусь мікрочастинку тієї системи. Коли приходиш до школи і бачиш, що виробляє вчитель чи директор, і ти не можеш донести до їх розуміння абсурдність такої поведінки, виникає бажання стати педагогом і змінити щось хоч на якийсь грам на краще. Ось така моя мотивація і стосовно участі жінки в політиці». [ФГД2]

Такі ситуації залучення жінок у політику часто супроводжуються виразно альтруїстичними мотивами, з наголосом на тому, що аполітичність часто тотожна байдужості до життя країни:

«...прорив і перезагрузка відбулися б у нас у країні». [ФГД2]

«Поза політикою вільним бути неможливо, тому що ти відразу собі говориш: «Мені байдуже до долі мого народу, до землі, на якій я живу». А доля народу починається з власної сім'ї, з родини і тому подібних речей. Отже, якщо ти поза політикою, значить, тобі до всього байдуже. І як ідеш на вибори, і десь і переко-

нуєш, агітуєш, буває, зустрічаєшся з людьми, і кажуть: «Та вже набридла та політика, та дайте спокій із тими партіями», – а ти їм говориш: «Яке ж може бути «набридло», коли це справді, як кажуть, повинно вас хвилювати, тому що це український народ, тому що це наша держава, і ми хочемо зробити, щоб усе було якнайкраще?» Так що поза політикою бути неможливо». [ФГД2]

Прагнення до самореалізації є другим важливим мотивом участі жінок у місцевій політиці

Другим важливим мотивом участі жінок у політиці місцевого рівня, як було виявлено в ході дослідження, є самореалізація. Причому учасниці доволі добре усвідомлювали це прагнення, що добре видно з використовуваних ними чітко емоційно забарвлених мовних зворотів:

«мені це подобається», «ні, це не випадковість, це моє рішення», «мені подобається бути активною», «мне интересно работать с ними, со своими избирателями», «я вмію організувати, і мені подобається це робити». Таких учасниць серед наших респонденток також було багато.

«Мне очень интересно работать с людьми, со своими избирателями. Живу в этом районе, всех знаю. Наши избиратели в основном пенсионного возраста...» [ФГД-Н]

«Ні, це не випадковість, це моє рішення. Я стала цим займатися, бо була можливість ввійти в Народну партію і стати членом цієї партії». [ФГД2-Н]

«Мені подобається бути активною. Я вмію організувати, і мені подобається це робити. Я люблю переконувати людей в тому, в чому я сама переконана...» [ФГД2]

«Відповідь одна. Спочатку я хотіла сказати, що політична діяльність – це можливість брати участь у прийнятті рішень, а все-таки я її перефразую: це необхідність брати участь у прийнятті будь-яких рішень, які приймаються на рівні Верховної Ради, обласних рад, районних рад». [ФГД2]

«Какая-то самореализация присутствует и плюс желание что-то поменять, видя опыт других стран...» [ФГД4]

«...потом мне приспичило что-то делать, и, методом исключения, я не придумала ничего лучше, как прийти в горком компартии и сказать: «Возьмите меня». Меня направили в Ленинский район, фактически сразу в районный комитет». [ФГД1-Н]

«Я, мабуть, люблю робити те, що хочу, і навіть не знаю, коли я замислювалась: я хочу займатися політикою чи не хочу? То це, напевно, був шкільний вік, а то що шкільний вік? То я собі роблю те, що я хочу. І у мене йде все благовірно, без всяких зрушень, і просто я роблю те, що я хочу, і те, що мені подобається». [ФГД2-Н]

«В політиці людина, яка має життєвий стержень, завжди має свою позицію. Погоджуються з нею чи не погоджуються, мені здається, саме в політиці людина може вільно висловлюватись і стверджувати, тому вона мене захопила». [ФГД2-Н]

Варто відзначити, що мотив самореалізації має доволі широкий спектр проявів – від спортивного інтересу, зацікавленості, як саме працює ця система, до відчуття самоздійснення, мотивів творення нового і гордості за створене (мотив творця, креатора, деміурга).

«Мне это интересно, это такой спортивный интерес... Вечером идешь разносишь листовки с детьми, стучишься, как Барак Обама... Настолько интересно! У меня есть потребность в общении с людьми. Это еще нужно, чтоб тебя выбрали, это нужно... голосование. Когда там люди подсчитывают голоса, они называют твое имя, и ты действительно не спишь, и это приятная процедура...» [ФГД1-Н]

«Перш за все, якщо чесно, стало цікаво, як працює цей механізм, чому туди всі люди йдуть? От. Багато зараз читаю різної політичної інформації по сайтах, хто про що та як пише. До сих пір мені незрозумілий цей механізм: одні проти других, от, і мені просто стало самій цікаво дізнатися, як же ці вибори проходять та яка система проведення тих виборів. Ну, просто мені стало цікаво, як ця система взагалі працює». [ФГД2]

Третій важливий мотив залучення жінок до політичної діяльності – самореалізація, яка має виразну складову творення, деміургічного створення но-

вого. Така альтруїстична версія самореалізації виявилась досить значимою кількісно, і на неї також вказували респондентки з різних регіонів, де проводилось дослідження.

«Мне нравится, когда моя работа приносит плоды и я вижу, что могу повлиять на что-то. И я вижу, что могу повлиять вначале в малой степени, а потом все больше, больше и больше». [ФГД1]

«...і ніколи не бачила, щоб так жили люди, і побачила, будучи депутаткою у 18 років, і коли я зробила багато для цих людей (я була така настирна, що ходила до людей вибивала для них все, що тільки можна було), то почувалася комфортно, тому що я знала, що я зробила, досягла тієї мети і розуміла, для чого я перебуваю там, у тому середовищі». [ФГД2]

«Зацікавленість політикою – це, перш за все, можливість впливати, на якісь процеси, можливість змінювати». [ФГД2]

«Что такое для меня депутатство? Депутатство – это то, что я могу что-то изменить. Изменить видение. Даже взять тот район, где я избираюсь – там много такого, что требует изменения». [ФГД3]

«Для меня политика представляет интерес как механизм создания справедливого общества для моих детей и внуков». [ФГД3]

Делегування політичних повноважень колективом

Це досить цікавий шлях приходу жінок у політику, що, на їхній погляд, є не результатом цілеспрямованих дій та усвідомленого вибору, які вважають обов'язковими для політич-

них лідерів, а збігом певних специфічних обставин. З іншого боку, порівняно невелика кількість учасниць називали саме цей шлях свого залучення до професійної політичної діяльності.

«В політику я попала, можна сказати, нечаянно. Еще в 91-м, неосознанно. Я работала социологом на предприятии, меня запорожская ассоциация социологов выдвинула кандидатом в народные депутаты Верховной Рады. Ну и, не имея никаких ресурсов, естественно, я не прошла. К женщинам в политике тогда относились вообще отрицательно». [ФГД4]

«Я попала в политику случайно» – это скорее общая фраза для всех женщин, которые пришли в политику. Но я решила для себя, что буду баллотироваться на второй срок». [ФГД4]

«В политике я давно, еще со времен Коммунистической партии. Меня все время туда хотели затащить – и никак». [ФГД4]

Шлях у політику через усвідомлену потребу в рівності

Хоч такий варіант жіночого шляху в політику теж не є надто поширеним, однак деякі учасниці називали саме його. Важливо, що у цьому разі специфіка гендерних розривів у сфері здійснення політики була учасницями усвідомлена й відрефлексована. З великою обережністю це можна розцінювати як ознаку поступового формування свідомої жіночої політичної позиції,

українську важливу з огляду на проблему якості жіночого політпредставництва, що повсякчас виникає в дискусіях про введення тимчасових позитивних заходів (квот) на рівні прийняття політичних рішень.

Відзначимо, що в окремих випадках це усвідомлення стало результатом спеціального навчання і, власне, може розглядатися як показник якості останнього.

«Політика зацікавила тому, що я усвідомила: фактично в житті ніколи не буде злагоди ні в державі, ні в сім'ї, якщо буде переважати якийсь один напрямок, чоловічий, наприклад, який є в нас на сьогодні, а якщо буде поєднання чоловічого і жіночого, тоді будуть і загальні інтереси. Ми знаємо з досвіду, що скандинавські країни живуть зараз досить виважено соціально, тому що у них в парламенті до 70 % жінок. І саме ця думка привела до усвідомлення того, що потрібна така політична сила, яка могла б провести якнайбільше жінок у парламент. Тому я була ініціатором створення обласної організації «Жінки за майбутнє» – політичної, тому що громадська організація не могла висувати жінок. І тому досить багато жінок висунули і вели активну роботу». [ФГД2]

«...мабуть, переконання в тому, що жінка повинна брати участь у прийнятті якихось важливих рішень. Виходячи з таких мотивів: цінності у жінки, мені здається,

більш правильні, ніж у чоловіків, тобто приймаючи якісь важливі рішення, жінка керується чим – благополуччям сім'ї, дітей, а чоловіки – амбіціями, грошима, якимось іншими аргументами... ну, не завжди, я так, схематично. Тому моє таке дуже глибоке переконання, що жінка обов'язково повинна брати участь у прийнятті важливих рішень в країні». [ФГД2]

«В эти же четыре года, когда я была депутатом городского совета, я прошла обучение – был такой шведский проект «Женщина в политике». Два года мы занимались, шведы приезжали, проводили с нами занятия. И американский проект... сейчас уже не помню наименования... по-моему, «Женские права шаг за шагом». Что-то такое вот. Там три года были занятия. Очень серьезные, фундаментальные. Так я и оказалась в политике. А потом уже из нее не уходила». [ФГД4]

ЖІНКИ В ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ: ШЛЯХИ, ПРОБЛЕМИ, УЧАСТЬ

Чи комфортно жінкам у політиці?

Думки учасниць про участь жінок у місцевій політиці розділились. На думку жінок – новачків у політиці, дискримінації за статтю у політиці немає. На думку досвідченіших політичних лідерок, жінкам у політиці суттєво менш комфортно, і дискримінація за статтю є.

Щоб скласти уявлення про думку учасниць щодо становища жінок і чоловіків у сфері політики, відмінностей і подібностей між ними, ми ставили питання: «Чи однаково комфортно почуваються в політиці чоловіки і жінки? І якщо є якісь відмінності, то із чим ці відмінності можуть бути пов'язані?» Оскільки ці питання передбачали не тільки діагноз становища статей у сфері політики, а й пояснення причин існування цих відмінностей, якщо учасниці їх вбачали, ми отримали цілу низку можливих пояснень цієї неоднозначної ситуації.

Насамперед за відповідями на це питання респондентки поділилися на тих, які гендерні відмінності в політичній діяльності вбачають, і на тих, що відмінностей не бачать. На цій основі ми виокремили кілька груп відповідей:

- жінкам загалом так само комфортно у політиці, як і чоловікам;

- жінкам-політкам комфортно, якщо вони сильні особистості;
- жінкам менш комфортно (некомфортно);
- жінкам у політиці менш комфортно через сексизм та подвійні стандарти;
- жінкам у політиці менш комфортно через тягар родинних обов'язків;
- жінкам у політиці менш комфортно, бо їх не пускають у політику чоловіки;
- жінкам у політиці менш комфортно, бо середовище контролюють чоловіки;
- жінкам у політиці менш комфортно, але вони самі винні.

Думку, що жінкам у політиці загалом комфортно, частіше висловлювали жінки – новачки у сфері політики або ті, що за родом своєї діяльності в НУО не були занадто політично заангажованими і радше спостерігали політичний процес з віддалік, аніж були до нього залучені безпосередньо.

«Я не можу категорично стверджувати, що комфортно, у мене досвіду цього немає, але гадаю, більше комфортно, ніж некомфортно». [ФГД2-Н]

«Якщо говорити загалом, то чи я почувуюся комфортно? Я почувуюся комфортно, а якщо мені щось не вдається, я говорю собі чесно: «Це значить – я не хочу». [ФГД2-Д]

«...Друге – кожна жінка, яка йде в політику, усвідомлює, що їй там буде не зовсім комфортно, і установка самої жінки з точки зору психологічної повинна вже бути така, що їй там буде не зовсім добре. А якщо вона прийме правильну установку, із нею вона почуватиметься нормально». [ФГД2-Н]

«Ну, я якщо чесно, вважаю, що тим жінкам, які прийшли, все-таки комфортно...» [ФГД2-Н]

Також важливо, що, будучи висловлена, саме ця думка часто отримувала негайний коментар від іншої учасниці, зазвичай із порівняно більшим політичним досвідом. Тому для цієї групи відповідей характерні короткі міні-діалоги, як наприклад:

«– Жінка трішечки обділена, скажімо так, комфортністю від чоловіка, але все ж таки рівень має добрий. [ФГД2-Н]

«– Це є у нас ще ті, які цього не відчули, так вважають. Вони ще юні – в них усе ще попереду». [ФГД2-Д]

«– Просто ті жінки, які там працюють, вони відвоювали собі якусь зону комфорту, для того щоб почуватися комфортно». [ФГД2-Н]

«– Разів у десять більше затративши зусиль!.. [репліка супроводжується голосним сміхом учасниць групи] [ФГД2-Д]

Варіацією, поясненням цього ж погляду на сферу політики як на гендерно рівну і рівно комфортну для політиків незалежно від їхньої статі були часті згадки про жінку – справжнього політика як обов'язково сильну особистість.

Жінці в політиці комфортно, якщо вона – сильна особистість, бо лідерські якості не мають статі

Думку про жінку-політика як сильну особистість висловлювали та обстоювали багато учасниць. Цей погляд є поширеним, і його висловлювали багато учасниць з усіх без винятку регіонів, у яких проводилось дослідження. Впадає у вічі й багата аргументація на його підтримку. Респондентки вказували, що «все залежить від жінки», що «то вже як хто уміє, хто які здібності має», природно доходячи висновків, що політичні неуспіхи жінки переважно показують її неготовність, брак необхідних якостей – настирливості й наполегливості. Якщо жінка-по-

літик зазнає невдач, то вона – не справжня, «состоявшаяся», особистість, яка уміє переконувати й лідирувати. Вона просто не вміє знайти правильні аргументи, переконливі для її колег-чоловіків. Це – особистісні якості, а чоловік ними володіє чи жінка – не має великого значення.

Окремі із цих точок зору поширювались додатковими поясненнями та обґрунтуваннями. Але переважно серед українських активісток, зокрема молодих, досить поширений саме такий погляд на лідерство – як на явище, що не залежить від статі лідера.

«Я считаю, если у женщины есть цель, есть идея, если есть желание, и решительность, и сила – все зависит от нее». [ФГД3]

«По поводу того, насколько комфортно женщине в политике... если женщина идет туда работать, если у нее есть какие-то законопроекты, есть какая-то сфера – то она может себя так же комфортно чувствовать, как и мужчина. Другой вопрос в том, дают ли женщине такую возможность. Это как варить борщ. [...] Мне кажется, не имеет значения, это политик, юрист или кассир...» [ФГД3]

«Є різні чоловіки, є різні жінки. Деякі жінки в політиці теж почувуються як риба у воді, і прекрасно при тому в них усе складається. А що психологія у чоловіка

і жінки різна – це теж абсолютно правильно і абсолютно справедливо. Тому говорити, що в чомусь чоловікам легше... Чоловікам теж нелегко в цьому житті». [ФГД5]

«Коли поставили це запитання, я одразу подумала: «Звісно, комфортно». В нашій державі я не помітила якоїсь дискримінації щодо можливості для жінки висловлювати свою думку. Інша річ, хто як уміє це робити, але це залежить від конкретної людини». [ФГД5]

«...На мою думку, стать не впливає на комфортність роботи в політиці. Однаково некомфортно. Це стресова професія. Однаково некомфортно, і тут є суб'єктивний момент: чому жінка йде, чи готова вона до тих викликів?» [ФГД2]

«І я погоджуся з іще одною думкою, що тут треба бути готовою. Якщо жінка не готова йти в політику, значить, в неї не буде цієї настирливості, наполегливості, того стержня, щоб переконувати тих чоловіків». [ФГД2]

«Я погоджуся з думкою, що тут уже висловлювалася неодноразово: все залежить від особистості». [ФГД2]

«Можливо, у мене так доля склалася, що мені пощастило спілкуватися з тими жінками, які є справжніми особистостями і які вміють переконувати. Я впевнена, що саме таким жінкам там комфортно: якщо ти знайдеш правильні аргументи, то будь-якого чоловіка можна переконати». [ФГД2]

«На мою думку, це залежить від жінки. Якщо їй комфортно в принципі спілкуватися з чоловіками, то їй і буде комфортно, а якщо їй некомфортно, то і буде некомфортно. Але, на мою думку, це залежить від жінки. І взагалі, такі тренінги – «Жінка в політиці» – потрібні не тільки для жінок, а й для чоловіків, тому що в них є стереотипи. Їх виховують, чоловіків, як? «Ти – хлопчик, ти сильніший, а що ті жінки? Їхня справа – борщ варити». І тому самі чоловіки не пускають жінок в політику? Тому що вони бояться, бо жінка сама по собі є і сильнішою особистістю. Якщо подивитися у житті: жінки більше слідкують за собою, вони менше вживають алкоголю, тобто вони є сильнішими, ними не можна так маніпулювати як чоловіками, і тому чоловіки бояться жінок, і тому вони їх у політику не пускають». [ФГД2]

«Кожен почувається по-своєму. Будемо дивитися на жінку як на індивідуальність, яка є в політиці. Одні жінки занадто впевнені, або просто впевнені – ті, які відчують за собою гарну підтримку. Вони в принципі і в політиці почуваються добре. Які ж жінки не мають підтримки з боку, тим трішечки важче». [ФГД2]

«Скажу вам відверто, якщо в нас уже така розмова і ви нас на це налаштуєте... це особисті якості. Ти маєш прагнути йти до кінця, ти маєш наполягати, ти маєш почуватися впевнено». [ФГД2]

«Я вважаю так. Це залежить від того, чи ти лідер, чи ти той, хто збоку, бо лідерам – чи чоловік це, чи жінка – важко». [ФГД2]

«Наверное, все зависит от человека. Если женщина сильная, если у нее есть цель, то она не уступает мужчине, а если слабая, то... Если цель духовная и благородная...» [ФГД3]

«Все зависит от того, зачем он туда идет, что он чувствует, чего он хочет добиться, а мужчина или женщина – не имеет никакого значения». [ФГД3]

«Сегодня нет чистых типов женских и чистых мужских, говорит о том, женщины или мужчины... Это зависит от того, насколько состоявшая личность, организовала ли уже свой быт, какие-то производственные и семейные отношения. Если да – тогда она одинаково комфортно будет себя чувствовать везде, неважно где, ведь она умеет это организовать». [ФГД3]

«Если женщина – лидер, она должна быть сильнее. Получается, что женщина-лидер должна быть увереннее в себе и сильнее по сравнению с другими женщинами. Если у нее есть, например, идея, она должна идти в политику. И мужчина если целостный – то должен идти. На интуитивном уровне могу сказать, что женщина охватывает все: она и в семье, и в поле, у нее потенциал больше, чем у мужчины». [ФГД3]

«...Я думаю, одинаково комфортно чувствует себя как мужчина, так и женщина. Если женщина пошла в политику, то она этого хотела, у нее есть личные

качества, с которыми она пробивалась, поэтому уже находясь при власти, она борется на равных с мужчинами». [ФГД4]

«...То я думаю, що вони не дивляться на дисбаланс, чоловіки. Якщо жінка має великий потенціал, якщо жінка має якусь мету, то ви самі знаєте, що вона до цього дійде, і не буде перед нею бар'єра. Вона буде, як ми кажемо в Україні, «як танк», вона йтиме вперед, і я думаю, якщо вона дійсно політик, то їй буде дуже комфортно, а якщо вона примкнула до політиків – їй буде некомфортно». [ФГД5]

Жінкам у політиці куди менш комфортно, аніж чоловікам, через сексизм, подвійні стандарти щодо жінок, родинні обов'язки

Водночас, значна кількість учасниць висловлювали та підтримували думку, що українським жінкам у політиці куди менш комфортно, аніж чоловікам, і пропонували різнома-

нітні пояснення значимих гендерних відмінностей, спостережених ними в українській політиці. За ними, пояснити ці гендерні відмінності можуть наявні у сфері української політики сексизм, подвійні стандарти щодо жінок і чоловіків у політичній і загалом публічній сфері, родинні обов'язки жінок тощо.

«...Единственный дискомфорт в том, что женщин в политике мало, и вот это да. И получается, что такая громада мужчин давит». [ФГД4]

«...присоединюсь к общему кругу. Женщинам в политике менее комфортно, чем мужчине». [ФГД3]

«Я також вважаю, що некомфортно почуваються жінки. Головна з причин – те, що їх там мало». [ФГД3]

«Дуже хотілося б підтримати дівчат, які казали, що жінка почувається комфортно, але це не так. У житті часто стикаєшся з тим, що навіть у громадській діяльності чоловіки ставляться до жінок не як до рівних собі. Наші традиції... вони на рівні середньовіччя, це з моїх спостережень. До жінки таке ставлення – часом зверхне, а часом просто відправляють варити борщ... «А от давайте такі заходи...» –

«Жінки туди не підуть», давайте те, давайте се... То це все нерівність, яка спостерігається і у Верховній Раді. Я вважаю, що жінкам у політиці некомфортно. Незалежно від того, наскільки жінка сильна, її обов'язково хтось вкусить, навіть у родині. Я вважаю, що некомфортно, і все це походить від традицій і відображається в парламенті». [ФГД3]

«У меня не так много знакомых депутатов, поэтому рассуждения буду строить на том, что вижу. Конечно, нет... Если бы было комфортно, то женщин в парламенте было бы хотя бы процентов 35 %». [ФГД3]

«Некомфортно на сьогодні в Україні. Тому що, дійсно, у нас у політиці більшість складають чоловіки. У них є чоловіча солідарність, і якщо раптом жінка потрапляє в той чи інший колектив, не завжди вона – хай навіть вона лідер, хай вона має переконання – не завжди може переконати чоловіків в тому чи іншому питанні». [ФГД2]

«На жаль, у нас жінки почуваються дискомфортно в політиці, і нам соромно, що наша держава займає останнє місце в Європі щодо представництва жінок у парламенті. Навіть у країнах з мусульманськими основами формування суспільства, як-от Туреччина і Азербайджан, у них більше представництво жінок не тільки в парламенті, а й в структурах місцевих влад». [ФГД2]

«Якщо брати картину загалом... Ну, я ще так, не маючи досвіду особливо, кажу, але якщо судити просто за звичайною пропорційністю: скільки чоловіків у будь-якій раді – районній, обласній, міській, Верховній – і скільки жінок, то я думаю, що жінкам все ж таки дискомфортніше загалом». [ФГД2-Н]

«Якщо так, загалом, то моя думка, що жінці в політиці некомфортно. Незважаючи на те, чи вона лідер, чи не лідер, все одно є якісь жіночі основи і жіночі цінності, а в чоловічому світі (а політика – це чоловічий світ) на жаль, все-таки некомфортно». [ФГД2]

Жінкам у політиці менш комфортно через сексизм та подвійні стандарти

Оцей блок відповідей щодо перешкод у здійсненні українками функцій політичного представництва є не тільки об'ємним кількісно, що вже свідчить про масштаби та поширеність проблеми. Важливо, що набутий і озвучений учасницями досвід сексизму та застосовуваних щодо них подвійних стандартів є вкрай важливим аргументом у дискусіях із гендерно нечутливими співбесідника-

ми. І добре показує фальшивість поширеної формули «Українські жінки не віддають переваги політиці» чи «не обирають участь у політиці».

Одна з учасниць під час паузи коротко й чітко сказала, що українських жінок від участі в політиці «стримують не фізично, а морально». Наведені висловлювання добре показують, який вигляд має цей моральний спротив жіночій участі у політиці на практиці:

«Я когда шла на выборы, я удивилась тому, какие вопросы задавали мне оппоненты: «Тебе что, больше нечем заняться?» [ФГД3]

«А взяти окремо мою роботу як сільсько-го голови. Слухають, але ж не завжди слухають жінку. Чому не слухають? Знаєте, значить, немає такої, ну, можливо, практики такої всесвітньої...» [ФГД5]

«...Бо я, наприклад, проти сексизму в політиці. Якщо ти прийняв рішення, що йдеш в політику, то вже ніяких пільг тобі, і ніяких тобі преференцій». [ФГД2]

«Я хотіла сказати, що в нашому суспільстві така нав'язана думка, що в політику йдуть жінки, в яких не склалося особисте сімейне життя, самотні, от, і це нав'язується і стверджується. Тому, можливо, загалом жінки.... і не хочуть сюди йти». [ФГД2]

«Я тоже считаю, что некомфортно, и полностью поддерживаю предыдущих. У меня такое же мнение, что женщи-

нам в политике некомфортно. «Мужчина всегда лидер» – так и говорят». [ФГД3]

«Сразу скажу. Считаю, что женщинам некомфортно. Конечно же. Почему – много говорили. Но, кажется, это идет от воспитания. Гендерное равенство мы воспринимаем как? Успешная женщина – это женщина наравне с мужчиной. Никто не думает о том, что мужчина не может наравне с женщиной воспитывать ребенка? ...Но, согласитесь, матери редко говорят сыновьям: «Ты должен жениться на хорошей девочке, и у вас должны быть хорошие дети». [ФГД4]

«Что делают с женщиной-политиком, даже если по комментариям посмотреть, какие требования предъявляются к женщине-политику, а какие к мужчине? Для мужчины достаточно, чтобы в пиджаке был, и уже «дуже гарний хлопець». Женщина имеет три, четыре образования, может говорить, формулировать все, но этого недостаточно:

«А что это у нее голос тонкий?» «А почему у нее прическа не такая?...» Т. е. та модель, которая стоит в головах нашего народа, она имеет отношение к прошлым векам, к дискриминации». [ФГДЗ]

«У меня была пара пресс-конференций. Передо мной выступал коллега-мужчина. Какие там были вопросы и что творили с кандидатками мужчины-журналисты! И столько яда, и покусаи... «Ну, вот порвем сейчас – и с песней...» [ФГДЗ]

«Я тоже присоединюсь. Коррупционно-мафиозная система, которая существует в государстве, она выкашивает женщину. ...комплексы и стереотипы которые существуют в государстве, они никак не способствуют... тройные стандарты». [ФГДЗ]

«...і все ж чоловіки: «Що ж та жінка в місті зробити? Невже вона такий господарник? Невже вона доб'ється? Були перед нею чоловіки, та й ті не могли цього зробити». [ФГД2]

«...але, разом з тим, ще у нас є стереотип в нашому суспільстві: все одно більше б'ють на чоловіка, бо жінка повинна займатися сім'єю. І це більшість, більшість...» [ФГД2]

«...Ти так само маєш клято працювати, як чоловік, крім того на тебе ще буде литися набагато більше всякого бруду, ніж на чоловіка». [ФГД2]

«Це моя особиста думка, тому що я працювала на приватному підприємстві і там працюю і зараз. Я зараз у декретній відпустці... Директор заступнику директора – жінці говорив: «Чого ти тут

сидиш? Іди борщі вари». От нарада йде, сидить усе керівництво фірми, а він таке каже. Жінка говорить, що піде напише заяву, а він у відповідь: «Ні, ні, ти мені іще тут треба». Така подвійна в нього думка – ти в принципі іди вари борщі, тобі слова не давали, але ти тут біля мене побудь». [ФГД2]

«...Тому що наявний сексизм. У жінок втричі більше навантаження сімейне, а сільським, хто живе в селі, ще й господарство треба вести – це теж грає роль». [ФГД2]

«Про мене колись сказав один чоловік: «Йй не йметься», – тобто мені чогось бракує. Пані Марія говорила... чи там... не заміжня – заміжня. Не має дітей – є діти. (З усмішкою.) Все є, все є, що ж не так? Але все одно така думка є, що я займаюсь громадською діяльністю, бо мені чогось бракує». [ФГД2]

«...Що я побачила як людина нова, це те, що чоловік жінку, яка приходить у політику, розцінює як якийсь непорозуміння. І в прямому, і в переносному смислі цього слова». [ФГД2]

«Якщо запитати чоловіків, які сидять у політиці: «Чи пустиш ти свою дружину в політику?» – я б отримала підтвердження – 90 % тих чоловіків, які займаються політикою, скажуть: «Ні, свою дружину в політику я не відпущу». От крізь цю призму, мабуть, вони і дивляться на жінок. Звісно, під таким поглядом жінці не може бути комфортно, якщо це жінка в повному розумінні цього слова, не тільки лідер». [ФГД2]

«Нашим жінкам – українкам треба зняти оцей... ярлик жінок-невдах, самотніх там і таке інше...» [ФГД2]

Приписаність жінок до приватної сфери і їх відповідальність за сім'ю залишається, за результатами наших обговорень, постійною і невід'ємною частиною жіночого життєвого багажу, навіть тоді, коли жінка вже виростила дітей і начебто вільна від таких обов'язків. Водночас обговорення показують, що, фактична чи символічна, відповідальність за сім'ю

та постійна подвійна оцінка жінки – політичної лідерки: не лише з погляду її лідерських якостей, а й з погляду на неї як на сім'янинку – залишається реальністю сьогоденної політичної ситуації в Україні.

Такого припису відносно чоловіків-політиків немає, що неодноразово відзначали учасниці обговорень із різних регіонів України.

«...Є ще один нюанс. Чоловік якщо йде в політику, вже у нього немає стільки обов'язків, як у жінки. Бо у жінки залишається сім'я, залишається родина, залишаються діти. І вона не тільки віддається політиці, а вона ще повинна приділяти і цьому увагу. Тому вони не на однакових рівнях, чоловік і жінка». [ФГД2]

«Второй вопрос – это то, что женщина всегда несет двойную нагрузку: если ты хороший депутат и плохая мать – это обязательно все видят, а если ты хороший депутат и плохой отец – на это никогда не обратят внимание. Мужчина может завести одну семью, две, если хочет, а если все это делает женщина, то даже мужчины в ее партии сожрут ее первые. Ее вытесняют, ее добивают, о равенстве вообще говорить не приходится». [ФГД3]

«Вот, и я согласна с N, что изначально вопрос, который возникает в политике у женщины – это семейный вопрос. Если женщина более успешна в политике или бизнесе, то муж ее немного ставит на место: «Зачем тебе это политика? Ты вот дома должна, а ты будешь управлять всей страной? Ты мне нужна больше как жена». И если нет в семье взаимопонимания, то женщина начинает думать как ее муж: «Я нужнее здесь, в семье». [ФГД4]

«Почему мало женщин? Потому что так веками было установлено, что у нас мужчины занимаются политикой. Но и сами женщины не настолько активны, как и вообще все население. «Зачем оно мне надо? Я дома, у меня нет времени». Это понятно, потому что мужчины кроме работы больше ничем не заняты. Он может до двенадцати...» [ФГД4]

Жінкам у політиці менш комфортно, бо їх туди не пускають чоловіки

До перешкод у гендерно рівному політичному представництві респондентки відносили і негативне ставлення певних, конкретних чоловіків.

«...Как Азаров сказал: «Удел женщины – это кухня». Здесь скорее мужчины не хотят...» [ФГД3]

«Якщо подивитися по життю, жінки більше сліdkують за собою, вони менше вживають алкоголю, тобто вони є сильнішими, ними не можна так маніпулювати як чоловіками, і тому чоловіки бояться жінок, і тому вони їх не пускають». [ФГД2]

«З іншого боку, як тільки з'являється жінка-особистість, лідерські якості, чоловіки тут же згуртовуються і зроблять все для того, щоб її вибити. От. Ну, повернемося до прикладу Юлії Володимирівни, як би хтось до неї не ставився, але на сьогодні в Україні вибіркове правосуддя, і все робиться для того, щоб знищити цю жінку, яка могла б довести, я її знаю з ... року, кожній людині, що вона, ця людина – особистість, тільки дайте можливість світити». [ФГД2]

Жінкам у політиці менш комфортно, бо саме чоловіки контролюють політичне середовище

Водночас, як і при визначенні перешкод щодо участі жінок у політиці в попередніх вузлових моментах фокус-групових обговорень, респон-

«Але цей чинник, він так само не залежить від статі, тобто це не тому, що ти жінка, а тому, що таке середовище не дозволяє почуватися комфортно. Некомфортність жінки в політиці не залежить від того, що це саме жінка». [ФГД2]

«І в принципі, я вважаю, що жінці не досить комфортно в політиці, тому що все залежить від чоловіків у тому середовищі, де вона перебуває». [ФГД2]

«Більшість партій – це бізнес-проекти. Бізнес-проект потребує ресурсу, і тоді

дентки вказували на дискримінаційні структурні явища, зокрема на ті, в яких задіяні чоловіки, а не на самих чоловіків, які чинять зло зумисне, з власної волі.

«Кличуть людей, які мають цей ресурс... В цьому я і бачу дискримінацію, нам, жінкам, відводять роль декоративну». [ФГД2]

«Тому чоловікам завжди легше в нашому суспільстві. Тобто якщо порівняти за критерієм «лідер – не лідер»... але чоловікам все одно легше, бо їх більшість». [ФГД2]

«Чоловіки частіше обіймають керівні посади, і тому їх більше, і взагалі...» [ФГД2]

Жінкам в політиці менш комфортно, але вони самі винні

У відповідях на цю частину питання думки учасниць розділились: частина висловлювалась у тому дусі, що жінки самі винні у тому, що відсоток їх представленості у ВРУ та на інших рівнях прийняття рішень такий

низький, використовуючи поширені аргументи про діючих жінок-політиків як персонально нездатних до політичного лідерства. Натомість інші учасниці висували альтернативний слоган «без вини винуватих».

«І подивіться, навіть наша Верховна Рада здебільшого була представлена жінками-амазонками, які вже сформували такий негативний імідж жінки в політиці. У нас у державі дискомфорт». [ФГД2]

«Напевно, вагому роль відіграє готовність жінки до політичної кар'єри і політичного зростання...» [ФГД2]

«Но я хочу сказать, что женщины сами виноваты в том, что мы каждый день непосредственно должны доказывать, бороться с этим неравенством». [ФГД4]

«Я полностью присоединяюсь к ... Мы действительно оказываемся виноватыми без вины и сами с этим соглашаемся». [ФГД3]

«Мне в последнее время вспоминается «Мать» Горького. Мне хочется выйти на сцену и сказать: «Вот стою я перед вами такая битая... Вот бизнесом я занимаюсь, а жизни у меня нет, никакой нет... И налоговой я битая, и на полу я лежала, и всегда я во всем виноватая». Понимаете?» [ФГД3]

#4

ЖІНКИ В ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ: ШЛЯХИ, ПРОБЛЕМИ, УЧАСТЬ

Чи зіштовхуються жінки з дискримінацією за статтю?

Багато респонденток повідомляли про досвід дискримінаційного ставлення за ознакою статі. Досвідчені політичні лідерки вказували на дискримінаційне ставлення до них особисто.

Щоб дізнатися, чи фіксують учасниці політичного процесу таке явище як дискримінація за ознакою статі, ми ставили нашим дискусанткам і таке питання.¹ За їх відповідями можемо визначити, що це явище існує, і учасниці ідентифікують його доволі чітко. Отримані на це питання відповіді виокремились у три групи: 1) особисто не зіштовхувалась, але

спостерігала; 2) зіштовхувалась сама; 3) не зіштовхувалась (має значення особистість).

Найбільше відповідей припало на перший сегмент – учасниці не визнавали дискримінаційних практик, застосованих щодо них самих, але наводили спостережені ними приклади дискримінації щодо інших жінок:

«...Устраивались на работу мальчик и девочка на одну и ту же должность. Так мальчику давали зарплату больше, хотя он делал те же вещи, что и девочка. Плюс очень неохотно берут на работу женщин, так как думают, что она сейчас посидит полгода, а потом пойдет в декрет». [ФГД1]

«Я сейчас думаю над тем, сталкивалась ли я с этим... Лично я сама не сталкивалась, у меня проблем с этим не было. Но я знаю, когда выбирают мужчину, у нас нет даже мысли о том, что женщина может быть умнее мужчины, вы же понимаете, что у нас такого быть не может. Поэтому я сталкивалась с тем, что скорее выбирали посредственного мужчину, чем выбрать на руководящую или политическую должность женщину». [ФГД1]

«В своей политической деятельности я еще с таким не сталкивалась, видимо, потому что карьера маленькая. Что касается профдеятельности, то да, сталкивалась. Когда меня брали на работу, то при приеме я сначала работала 3 месяца на испытательном сроке, потом меня взяли на полставки, потом, после полугода работы, меня взяли на ставку. Вслед за мной устраивался молодой человек, которого взяли без испытательного срока, просто потому что он парень. В результате оказалось, что он абсолютно профнепригоден, и его вынуждены были уволить». [ФГД1-Н]

¹ „Чи стикалися ви у своїй політичній діяльності із випадками дискримінації за статтю?“ Це питання ставилось учасницям лише однієї групи, ФГД1. На наступних обговореннях було вирішено відмовитися від нього.

«Я сталкивалась не с дискриминацией, а со стереотипами. В ОО в руководящие органы... Если это женщина – то она будет секретарем, делопроизводителем. Распределение ролей было вот такое, я не хочу сказать дискриминационное, но стереотипное. Когда меня выбрали председателем, то сказали, что для баланса заместителем нужно выбрать мужчину. Сказали, что же это будет за бабье царство, а поскольку я предложила женщину, то сказали, что многие вообще не будут здесь участвовать. Вот такие-то вещи, которые говорят не о конкретной дискриминации, а скорее о скрытом

недоверии к такой вот конфигурации». [ФГД1]

«По отношению ко мне такого никогда не было, и к моим близким родственникам тоже. Но так как выборы, проводим социологические опросы. ...если женщина... а еще если и молодая, то это вообще... Что она сможет сделать, если даже сильный мужчина не справляется? А так мне кажется, что если женщина будет с сильным характером, то вряд ли мужчина скажет: «Ты сиди здесь, а я буду работать». Ни один мужчина на это не пойдет». [ФГД1]

Група учасниць, які визнавали наявність дискримінації щодо них у політичній діяльності, була представлена переважно досвідченими політичними лідерками, які добре ідентифікували події навколо себе:

«Колись я була керівником політичної сили, яка тоді тільки виходила на рівень Верховної Ради. І от в районі я очолювала штаб і була номером першим. Я була номером першим рівно два місяці, поки треба було підняти район, поїздити по селах, познайомитись, все розказати. Як тільки прийшла дата реєстрації, тобто сьогодні ми подаємо документи, мені сказали, що попереду мене будуть два шановані в місті чоловіки, і в результаті вони пройшли, а я, третя, не пройшла. Оцей досвід не те що далеко відкидає назад – бажання більше цим займатись немає. Тепер я розумію, що там треба було бути, але оцей досвід... Тоді така робота була зроблена, політичну силу ніхто не знав, і вона пройшла...» [ФГД5]

«...Я по роботі сталкиваюсь з цим регулярно. [...] У нас продовжується війна за один магазин, под застройки. Под домом пытаются сделать стоянку для автотранспорта. Ну, когда только началось, соседи поднялись, я участвовала в этом как помощник депутата по нашему району. Написали письма... Потом приезжает N.N., или сам, или его зам. Мы рассказали, что уже сделали, он стал затыкать рты, говорить, что мы коммуняки, в общем, я с ним поругалась. А потом под окном слышу обсуждение... какое право вообще я имела с ним разговаривать. И по роду деятельности сталкиваюсь с этим, со священнослужителями. Если ты женщина – ты должна опускать глаза...» [ФГД1-Д]

«Во-первых, при формировании списков на выборы все-таки женщины занимали не первые места. И я хотя и была в пятерке, но почему-то пятым номером, хотя больше всех стояла на остановке и в палатке. Больше в политической жизни, при переговорах с политическими партиями... говорили: «Ну, это же Он, а вы сравнили себя с Ним. Мы его возьмем, а вас нет». Так что было. И о наболевшем... Я закончила в июле курсы вождения – анекдоты о блондинках слышала каждый день». [ФГД1-Д]

Група відповідей учасниць, які не зіштовхувались із дискримінаційними явищами у своїй політичній діяльності, теж була досить значною, але самі відповіді, не будучи розлогими, водночас містили спроби пояснити, чому це так. Також у цих поясненнях починає з'являтися один із ключових для всього нашого дослідження концептів, який, на думку багатьох учасниць, універсально пояснює найрізноманітніші події і явища політичного процесу, – «сильна особистість».

«Я, наверное, с этим сталкиваюсь ежедневно, так как работаю в мужском коллективе. На сегодняшний день я руководитель, и это больше ощущается на интуитивном уровне. Постоянно приходится доказывать себе и тем, с кем ты работаешь, что несмотря на то, что ты женщина, ты умеешь, можешь, и не хуже, чем твои коллеги по работе. А так, чтобы резко – пожалуй, нет». [ФГД1]

«Я с таким не сталкивалась и не наблюдала такого». [ФГД1]

«В принципе не сталкивалась с таким, и мне, по-видимому, повезло». [ФГД1]

«Я не сталкивалась. Я очень сильная женщина, и мужики со мной сравниться не могут. По округу я сама себя отстояла, и сама получила результат». [ФГД1]

«Если мужчина видит какую-то силу и желание работать, то он, как правило, говорит, что флаг, мол, в руки и начинай работать». [ФГД1]

ЖІНКИ В ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ: ШЛЯХИ, ПРОБЛЕМИ, УЧАСТЬ

Ситуації та сфери дискомфорту для жінок у політиці

Для жінок-політиків сферами дискомфорту у фаховій діяльності стають подвійне навантаження, в сім'ї і в політичній діяльності; нерівний розподіл домашніх обов'язків; брак часу; низька підтримка громади; низька підтримка peer group; недостатній рівень підтримки з боку партій, місцевих політичних та бізнес-асоціацій; брак фінансових ресурсів; проблеми з жіночою солідарністю; гендерні стереотипи і автостереотипи; відсутність належних знань.

Конкретні напрямки, в яких простежувались зони дискримінації та недискримінації щодо жінок – політичних лідерок, були виявлені у подальшому обговоренні. Водночас учасниці виділяли й оцінювали ці самі напрямки і як позитивні, оцінюючи їх конфігурації у кожній конкретній ситуації певного регіону.

Ми очікували, що сфери комфорту/дискомфорту проявлятимуться у напрямках «сім'я та родинне життя»; «підтримка політичних партій»; «підтримка жінок-лідерок їх безпосереднім керівництвом, громадами, жіночими об'єднаннями» тощо. Але ситуацій, чи сфер, дискомфорту для

жінок-політиків респондентки назвали багато більше. Загалом виокремилося 11 таких сфер дискомфорту: подвійне навантаження – сім'я і політична діяльність; підтримка партнера та рівний розподіл домашніх обов'язків; брак часу, чи «украдене щастя» жіночої політичної діяльності; низька підтримка громади; різні рівні влади як різні рівні комфортності для жінок; низька підтримка peer group; рівень підтримки з боку партій, місцевих політичних та бізнес-асоціацій; брак фінансових ресурсів; проблеми із жіночою солідарністю; гендерні стереотипи і автостереотипи; нарешті, брак належних знань.

Респондентки відзначали, що подвійне навантаження жінки – сім'я і професійна діяльність – є особливо вагомим на ранніх етапах жіночої політичної кар'єри.

Ми, звісно, очікували на появу цієї теми в обговореннях. Але, водночас, вона виявилась вагомою переважно для жінок – новачків у політиці, точніше, для тих із них, які перебували на ранніх етапах політичної кар'єри. Окремі учасниці, що зверталися до висвітлення цієї теми у своїх виступах та репліках, недостатньо усвідомлювали

цю ситуацію «подвійної зміни» і великої втоми жінок-«общественниц». Найкраще висловила це одна з учасниць, що пояснила групі: «У меня в принципе нет дискомфорта. Это только усталость и нехватка времени.»² Водночас схоже, що ці ситуації дискомфорту, пов'язані з обов'язками перед родиною, є менш суттєвими для жінок із міцним, усталеним політичним становищем чи кар'єрою. Очевидно, ця проблема стосується переважно ранніх етапів жіночої політичної кар'єри.

«В общем-то, я могу присоединиться к тому, что сказали наши предыдущие участницы. Действительно, дискомфорт от того, что приходится разрываться. У меня были такие ситуации, когда я разрывалась между разными сферами моей жизнедеятельности, и это большой дискомфорт. Особенно это касается того, где не быть нельзя». [ФГД1]

«...и когда я чем-то активно занималась, то дома всегда включалось: ты сначала нам все сделай, а потом...» [ФГД3]

«Я себя чувствовала виноватой из-за того, что я занята на стороне, для них я занята на стороне...» [ФГД3]

«Я тільки зараз, діткам моїм півроку, знову починаю займатися активною діяльністю. По-перше, всі питають: «А як ти це все кинула і йдеш займатися якимись справами, а не сидиш з дітьми?»...» [ФГД2]

«И это семья, и как только мы начинаем больше тратить времени на свою карьеру в политике, а на нее надо больше времени тратить, потому что ты в основном работаешь на общественных началах в политике – и основная работа у тебя есть, и крайне редко это два критерия совпадают, и либо страдает семья, либо дети...» [ФГД4]

«Я бы хотела затронуть не профессиональную деятельность, а личные моменты. Ведь когда ты уходишь в работу, а если ты еще считаешь себя профессионалом, работа требует очень много ресурсов. Но мы женщины, и с нас никто не снимал ответственности за то, что мы жены, мамы и вообще просто женщины». [ФГД1]

² [ФГД1]

Ситуації та сфери дискомфорту: підтримка партнера і рівний розподіл домашніх обов'язків

Хоча ця сфера є близькою до згаданих вище питань подвійного навантаження та жіночої «подвійної зміни» – на оплачуваній роботі й удома, де на них чекає неоплачувана домашня праця, – усе ж у цьому блоці відповіді основний акцент припадає саме на партнера як імовірно ключову фігуру серйозної жіночої кар'єри в політиці.

«Я приведу коротенький пример. Когда я со своей очень близкой приятельницей, скажем так, возвращались с одного из приемов, где отбивались от гаражей, нас ждали мужья. Ее и мой стояли. И когда я пришла, муж у меня спрашивает: «Ну что, вы что-то покушали?» Ее муж: «Где ты до 12 была? Какой прием, какие депутаты? Дома будем разбираться». Вот вам два подхода. Мы до сих пор дружны. Она до сих пор домохозяйка, я в политике». [ФГД4-Д]

«Я хочу сказати одне: в першу чергу, про це, напевно, говорили всі, потрібна підтримка сім'ї. Успішною жінка може бути тоді, коли вона знає, що йде об 11 годині вечора додому, і вдома не буде ніякого скандалу з приводу того, де вона була і що робила». [ФГД2]

«На початку ми говорили про підтримку. Мені пощастило, мене дуже чоловік підтримує в моїй громадській діяльності, в моїй активності». [ФГД2-Д]

Що саме підтримка партнера, власне його згода на те, щоб дружина ставала політиком, є дуже важливою, добре показали окремі учасниці, кар'єра яких у політиці відбулася. Інший важливий момент – це «відкладена» кар'єра жінок у політиці, які все ж молодші роки переважно віддавали народженню та вихованню дітей.

«Якщо говорити про мене, мені надзвичайно комфортно. У мене такий досить оригінальний чоловік. Він, будучи людиною розумною, активно цікавиться політикою, ми постійно у форматі дискусії. Він не завжди поділяє переконання моєї політичної сили, ми з ним дискутуємо, практично кожен день, це такий якийсь сімейний навик. Мені це, безперечно, додає наснаги». [ФГД2-Д]

«Но есть и такие мужчины, которые, наоборот, поддерживают своих женщин и помогают им идти вперед. И в политической жизни, и в карьере. Собственно, когда у меня встал вопрос о том, что я из кандидатов стала депутатом городского совета и меня предложили на должность секретаря, я как женщина испугалась: это большой объем работы, это нет выходных, нет праздников. Постоянно надо находиться на работе. У меня дочка еще школьницей была, и, собственно, лично я в этом сомневалась. И вот мы обсуждали ситуацию с супругом, и я очень благодарна ему за то, что он сказал: «Это надо тебе, ты должна попробовать». [ФГД4-Д]

«Я хотела бы озвучить несколько моментов. Если не поддерживает семья, то идти в политику и профессиональную деятельность будет очень сложно. Если бы меня не поддерживал муж, то я бы не смогла реализовываться, скорее всего». [ФГД3-Д]

«Стосовно особистих там у житті негарздів... З чоловіком я розлучилась, коли ще не була громадським активістом...» [ФГД2]

«...Но и семья – такой конфликт был, пока были маленькие дети. Когда дети маленькие, это выходит на повестку дня, когда дети вырастают, то этой проблемы нет». [ФГД3]

«Я в политике потому, что рядом была мама, и она мне помогала. И очень многое делал муж, который понимает, что жена до 12 часов ночи может быть на работе». [ФГД4-Д]

«Проще нам рассуждать, когда дети уже взрослые, когда мы уже состоялись, поэтому вообще нет вопросов. А я вот помню 30-летний рубеж... там садики, нет бабушек, дети заболели, и надо защищаться – проект сдавать, в командировку выезжать и еще что-то, а деваться некуда... У мужиков проще: вот женился, вот дом, жена, ты обслуживай, а я карьеру делаю. Мне повезло, я создавала семью, где муж во всем меня поддерживал, я строила карьеру без бабушек. Работа, кухня, быт, дом – все делал муж. У меня дети грудные, а я в командировках, я в две смены – но это скорее исключение». [ФГД3-Д]

«Да, это не случайно. Так как нужно отдать дань справедливости: дети выросли, опыт появился, и, возможно, в этом возрасте ты в политике нужнее, чем в юности, когда ты и сама многого не знаешь». [ФГД3]

«Домашние меня поддерживают, потому что они привыкли, что я загружена». [ФГД1]

«К сожалению, я знаю, что такое мужская зависть в семье. У меня не было ни одного публичного выступления, перед которым мне бы не выматывали душу, причем это на подсознательном уровне. Я тогда поняла, что это очень задевает, когда ты куда-то идешь, ты публична, тебя знают... я могу очень много фантазировать на психологическую тему по этому поводу, но эти моменты есть». [ФГД3-Д]

«Я всегда говорю мужу: «Главная твоя помощь – не мешать...» (гарний спосіб нейтралізувати чоловіка)». [ФГД1]

«Ну, и дома, наверное как у всех. С одной стороны, муж очень поддерживает, а с другой, он говорит, мол, ты сама себя в такую ситуацию ставишь, ты сама в этом виновата, а теперь мечешься, говоришь, что ничего не успеваешь, приходишь домой вся такая бледная, уставшая и измученная...» Он, конечно, за меня переживает». [ФГД1]

«Поэтому мой муж и сейчас испытывает дискомфорт, говорит: «Юля, остановись! Есть семья, и она прежде всего». [ФГД1-Н]

«Муж меня не поддерживает. Когда два года назад начались проблемы с предпринимательством, когда пошел минус, не ноль, а минус... Пришлось остановиться, чтобы вывести хотя бы в ноль. В основном дискомфорт связан с семьей...» [ФГД3]

«То це що стосується нашої думки – жінка має сидіти вдома, дивитися за дітьми. Це в мого чоловіка така позиція, хоча він прогресивна, розумна людина, займає певну посаду, тобто дуже прогресивний, але в даному випадку, в тому, що стосується його власної дружини, його міркування прості: нехай інші сходяться, а моя нехай сидить удома». [ФГД2]

«Мій чоловік однозначно не підтримує моєї політичної та громадської активності. Каже: «Сиди вдома, займайся дітьми і більше нічого». Навіть коли мені запропонували взяти участь у народному списку від партії Наталії Королевської «Україна, вперед!», я чоловікові нічого не сказала. Вже тільки коли в наметах почали роздавати брошури і хтось на роботі йому сказав, тільки після того: «Чому ж ти мені нічого не сказала? У мене на роботі запитують, а я про все дізнаюся останній». Це що стосується підтримки чоловіка. Батьки мене завжди підтримують». [ФГД2]

Ситуації та сфери дискомфорту: брак часу – «украдене щастя» жіночої політичної діяльності

Подібні викладеним вище ситуації так чи інакше впливають на жіночий шлях у політиці. Водночас, політична діяльність і сама по собі є часоємним заняттям, що часто супроводжує основну діяльність

людини, яка висувається на це поприще, і рідко є її єдиним заняттям. Тому доволі часто, за відповідями учасниць, брак часу обертався таким собі «украденим щастям» жіночої політичної діяльності:

«...Сидит в тебе червяк, который говорит, что ты очень мало уделяешь времени своим близким, семье, ребенку – вот чисто такой моральный дискомфорт». [ФГД1]

«Основной фактор в политической жизни – время. Его всегда не хватает, а это

ресурс. Нужно то и то, а временные рамки не позволяют. Например, придите на передачу СТБ на 19.00. Я, конечно, пойду, но тогда мне нужно раньше с ребенком сделать уроки, а это первый класс, и это большая ответственность». [ФГД1]

«Главный дискомфорт – нехватка времени, поскольку я преподаватель. Я проводила агитацию, нужно было идти на собрания, ходить и агитировать...» [ФГД1]

«...И по времени, ведь те мероприятия, на которые нас приглашают, они планируются в последний момент, а у нас уже на это время запланированы другие мероприятия. Получается вот такой разрыв: не успеваешь на первое, второе, третье или приходишь к концу, когда тебя уже никто не ждет. А на

мероприятиях, которые ты выбрал, все равно не реализуешься, потому что все время дергаешься». [ФГД1]

«Не хватает времени. Это учеба, не хватает времени на собрания, участие в них». [ФГД1]

«У меня в принципе нет дискомфорта. Это только усталость и нехватка времени, когда сегодня решаются дела, которые должны были быть сделаны вчера или позавчера. Я по натуре трудоголик и могу даже ночью работать». [ФГД1]

Ситуації та сфери дискомфорту: низька підтримка громади

Ще однією сферою дискомфорту у своїй діяльності учасниці назвали недостатню підтримку місцевими громадами. Вод-

ночас, частіше на брак підтримки громади вказували молоді жінки – політичні лідерки та жінки, які спеціалізувалися переважно на громадській діяльності.

«...Але найбільший дискомфорт я відчувала тільки тоді, коли люди були пасивні. Їм однаково: треба прийняти рішення – підняли руку, якщо із чимось не згодні, вони ніколи цього не скажуть. Через те я навіть рада, що я зараз [...] не депутат. Через те, що село – це маленькі дрібні власники. Їх дуже хвилює те, що у них робиться на подвір'ї, на земельній ділянці... Здавалося, що вони ніби й переймаються проблемами села, але ні, не завжди. Я не хочу всіх... під один гребінець, ні, але загалом вони пасивні». [ФГД5-Н]

«...Люди не рвутся что-то сделать. И я это сразу почувствовала...» [ФГД1]

«Но что больше всего раздражало – это равнодушие наших людей. Ты ему говоришь: «Просто приди и проголосуй!» А в ответ: «А зачем оно мне надо? Все равно за меня все решат». Хочется взять человека за уши и притянуть на участок, чтоб хоть за кого-то проголосовал». [ФГД1]

«...Да, сейчас большое количество людей, которые абсолютно не ценят этого. Общественная организация добивается чего-то, а людям абсолютно все равно. В свое время я протестовала против угольного терминала. Ну, стоим мы на митинге 10 человек с плакатами, а остальные думают: «Чего стоят? Что получили?» [ФГД1]

«И, наверное, внутренний дискомфорт, когда низкая активность самого

населения. Есть вопросы, которые нужно решать, но при всем при этом они сами даже не соизволят прийти на заседание. Это вызывает недоумение...» [ФГД1]

«Если ты проводишь какую-то деятельность, то на тебя смотрят с критикой, с упреками, а когда перестаешь заниматься, говорят: «Как же здорово было вот это и это!» Оценивают, когда энтузиазм сгорел». [ФГД1]

Ситуації та сфери дискомфорту: різні рівні влади – різні рівні комфортності для жінок

Насправді питання розбіжностей між ситуаціями, в яких перебувають депутатки місцевих, районних рад, обласних, жінки – лідерки місцевого самоуправління і жінки, що працюють у громадському секторі, учасниці різних груп, що збиралися у географічно відмінних місцевостях, починали обговорювати майже відразу.

Багато респонденток відзначали, що і для обговорення питань рівня забезпечення рівності, й для кадрового гендерного розподілу, і для самопочуття та перспектив просування жінки-політика, яка працює на тому чи іншому місці, велике значення має

рівень органу влади. Сільські ради, найбільш наближені до практик прямого народовладдя, надають більше можливостей для участі жінок у політичній діяльності і їх політичного представництва, порівняно з радами вищого рівня.

Натомість у виборних органах вищих рівнів, які передбачають куди більшу соціальну дистанцію поміж виборцем і політиком, що представляє його інтереси, шанси жінок бути обраними значно знижуються. В цих ситуаціях проти них спрацьовують стереотипні нижчі очікування від політика-жінки порівняно із чоловіком.

«Уровень комфортности я бы поделила по радам. Если это депутат сельского совета, то там все друг у друга на виду, и там женщине легче, там оцениваются профессиональные качества. Она может конкурировать на равных правах с мужчиной». [ФГД3]

«Если это рада районного или городского уровня, то здесь уже больше србатывают и стереотипы, и восприятие, т. е. все то, о чем говорили коллеги. Здесь женщине в три раза больше нужно доказывать, что она лучший профессионал по сравнению с мужчиной. Если брать одинаковые позиции – образование, опыт работы, – то выбирают уже мужчину. Если говорить об уровне областной рады, то там уже в три, в четыре раза повышается уровень дискомфорта женщины. А про ВР я даже не говорю. Почему так? Потому что чем ниже рада, тем дотационнее бюджеты, и они мужчине неинтересны, там просто нужно выжить, а там, где деньги как раз делятся – туда женщин не пускают». [ФГД3]

«...Сугубо для сравнения, потому что я являюсь секретарем городского совета N-ского района и посмотрела представительство. В районе 12 рад. В этих 12 радах председательствуют 6 мужчин и 6 женщин – то есть равенство. Дальше я смотрю в районном совете – количество мужчин и женщин одинаковое. Возьмем наш городской совет. Вот я посмотрела сейчас по этому созыву – 15 женщин, 15 мужчин, 6-й созыв – 15 женщин, 15 мужчин. У нас основные руководители на должностях в основном женщины. Взять горсовет – да, возглавляет мужчина, но у него три заместителя – женщины, секретарь – женщина, и вот только месяц назад мы избрали в помощь нашему городскому голове еще одного представителя – мужчину». [ФГД4]

Ситуації та сфери дискомфорту: низька підтримка peer group

Цей показник також був виокремлений в обговореннях як проблемне місце, і не лише для жінок – новачків у політиці, а й, доволі часто, для лідерок досвідчених та авторитетних. Зазвичай саме підтримка «горизонтального» типу, отримана від

колег, друзів, інших статусно рівних тобі людей, з якими ти поділяєш суспільний простір, є одним із визначальних чинників успішного просування.

І хоча відзначались протилежні випадки, часто саме жінки стикаються з браком цього виду підтримки.

«...И в общественной деятельности часто хихикают мужчины. Они не воспринимают всерьез женскую политическую деятельность. Я отношусь к движению, которое на самофинансировании с горизонтальной структурой. Все имеют право на идеи, но часто они не воспринимаются коллегами». [ФГДЗ]

«Я самая молодая депутатка во фракции. Когда я выступаю, это всегда очень сложно. Прямо слышу, как начинается шорох, мол, куда она лезет, молодая еще, а вдруг обойдет?.. Такие барьеры появляются, что не перепрыгнешь. Корпоративной солидарности нет, хотя, может, это только у нас так...» [ФГДЗ]

«...поддержка друзей была замечательной...» [ФГДЗ]

«По поводу личного дискомфорта. Если начинаю строить диалог с мужчиной и рассказываю, что вот это, это и это мы могли бы сделать, есть такой путь, часто слышу в ответ: «Да, это хорошо, но давай сначала выпьем кофе...» [ФГДЗ]

«Идеи воспринимаются, если только «мужик сказал». Мужики собрались, решили что-то, а нам как говорят? «Девочки, у нас нет денег...» Т. е. женщина сказала, и никто не услышал, вообще не услышал. Вот вы у нас просто, как цветочки, чтобы украсить нашу жизнь». [ФГДЗ]

Ситуації та сфери дискомфорту: підтримка партій, місцевих політичних та бізнес-асоціацій

Становище жінок у конкретних партіях, їх ролі у виборчих кампаніях на місцях, їх місця у партійних списках тощо становили для нас особливий інтерес. Але ці питання лише в окремих випадках ставали предметом обговорення наших учасниць, зокрема з огляду на присутність в одному приміщенні представниць різних політичних сил, не обов'язково взаємно дружніх і, безумовно, зв'язаних партійними зобов'язаннями та дисципліною. Водночас за результатами дискусій були виокремлені характерні зони дискомфорту, пов'язані з безпосередньою участю жінок у політичній діяльності та у виборах.

Такі явища як використання жінок як флєру, прикриття у виборчій кампанії певного кандидата-чоловіка, викори-

«И он мне сказал: «знаешь, я понял, женщины в нашей партии идут в политику, чтобы мужчины заняли главенствующие посты». Он сказал по-честному. Он сказал, что «вы идете, чтобы нас услышали». [ФГД3]

«Колись я була керівником політичної сили, яка тоді тільки виходила на рівень Верховної Ради. І от в районі я очолювала штаб і була номером першим. Я була номером першим рівно два місяці, поки треба було підняти район, поїздити по селах, познайомитись, все розказати... Як тільки прийшла дата реєстрації, тобто сьогодні ми подаємо документи, мені сказали, що попереду

стання їх як тяглової робочої сили, аби «підняти» округ, а тоді передати його якійсь певній шанованій людині, переважно чоловічої статі, тощо, схоже, не були аж такими поодинокими і не можуть кваліфікуватися як кричущі винятки.

Варто відзначити як типову ситуацію те, що жінки-політики, особливо на початковому етапі своєї кар'єри, часто опиняються сам-на-сам із ситуаціями, в яких політики-чоловіки грають командою. На відміну від початківця-чоловіка, який має підтримку у вигляді наставництва та відразу входить у команду, жінка від початку інтегрується в такий спільний проект набагато слабше. Це один з моментів уразливості жіночої політичної кар'єри, особливо на перших порах.

мене будуть два шановані в місті чоловіки, і в результаті вони пройшли, а я, третя, не пройшла. Оцей досвід не те що відкидає далеко назад – бажання далі цим займатися немає. Тепер я розумію, що там треба було робити...» [ФГД5]

«...Якби це зараз сталося (це було 8 років тому), я б просто не дозволила, щоб попереду мене стали ці чоловіки. Це ж було на тому політичному рівні, на національному, обласному, це була моя можливість. Я просто промовчала, я не знала, я не розуміла, ну, бракувало оцих знань... Я не знала, що таке робиться». [ФГД5]

«...Але в політиці відчула, і дуже добре відчула. Коли мені довелося іти разом із чоловіками, вони поставили умову: «Ви будете четверта в списку». Знаючи, що левина доля роботи випаде на мої плечі, я заявила, що або я їду друга за списком і пройде троє-четверо, або я взагалі не їду з ними. Вони погодилися на ці умови, «скрипя зубами». Прийшло нас три чоловіка... Ну, ми знаємо, як це робиться, як забираються голоси. І підходить час, коли створюються списки, і мені кажуть: «Ну, ти можеш уступити?» Я сказала, що це принципова моя позиція, що я не зраджу своїх виборців. Це була моя перша фраза і друга фраза, що із цим питанням можете до мене не підходити». [ФГД5]

«...Я мала досвід депутатської діяльності, балотувалася в депутати в районній раді міста Києва. Відчувала із самого початку, коли формувалися ті списки. Дівчата, які тут є, вони дуже добре розуміють, про що я зараз говорю: мій номер 245, і так воно і є. Спочатку йдуть чоловіки, але чоловіками їх важко назвати, бо йдуть «пацани», а потім ідуть люди більш досвідчені, але це вже буде третій, четвертий, і п'ятий вже будеш ти. Ну, так треба, щоб у тій п'ятірці була жінка, так у нас зараз модно, напевно. То відчувала це і в Києві, відчувала і тут...» [ФГД5-Д]

«...Якщо йдуть від партії, все одно нахмічаться, зроблять так під час виборів, що все одно жінка не пройде. Це пройдений етап, це практика, і не треба цього приховувати. Так от, жінок не допускають не фізично, а, можна сказати, морально...» [ФГД5]

«Вся область була, як би сказати, на такому піднесенні, коли нарешті заговорили за жінку [під час виборчої кампанії «Жінки за майбутнє»], що треба нам більше жінок у парламенті. І не було такого куточка, не було такого села, хутора, щоб не було нашого члена партії. Але найбільшим розчаруванням, тим, що вразило мене і всіх членів нашої партії найбільше, стало те, що коли пройшло голосування, то в селі 90 % голосувало за нашу політичну силу, а показано було нуль. Нуль – це взагалі нонсенс». [ФГД2-Д]

«Таких прикладів можна навести багато. І коли мені було сказано, за два місяці ще до того, що «ви пройдете всього на 2 %», я не могла повірити, не могла. А так воно і сталося. О 12 ночі як зависло – і все, більше нічого не мінялося. Тому що це було сплановано. Можливо, ми були такими собі технічними структурами і т. д., щоб збагатити іншу політичну силу. Так воно і вийшло». [ФГД2-Д]

«Розчарування в чому – що ми не змогли самі себе захистити. Розумієте, наскільки це важко? Коли люди тобі вірять, коли всі піднесені, коли це все йде в такому гарному напрямку, і в кінцевому результаті ти отримуєш у повному розумінні ляпас. І фактично ми не змогли захистити себе згори, тому що тут, в області, зробити це було просто неможливо. А нагорі не вийшло цього діалогу, не вийшло цієї такої направленості і, мабуть, це теж призвело до того, що наші з вами можливості не зросли, а, навпаки, зменшились. [ФГД2-Д]

Місцеві бізнес-асоціації та окремі бізнесмени можуть відігравати відповідну роль у цих виборчих процесах, як негативну, так і позитивну для жінок. Однак бізнес рідко робить ставку на жінок, обираючи в політичні лідери людей (чоловіків), схильних до засто-

суння силових практик, які поширені нині у бізнесі так само, як і в політиці. Окремі учасниці згадували про позитивний досвід співпраці з бізнес-асоціаціями – щоправда, в тих випадках, коли у цих асоціаціях були представлені жінки.

«Стратегия бизнеса в нашей стране агрессивная, у нас бизнес не развивается по законам цивилизации, т. е. деньги сегодня за спинами мужчин. И на мужчин-депутатов делают ставки бизнес-структуры». [ФГДЗ]

«На женщин не ставят, так как в нашем парламенте иногда нужно встать и пробиваться кулаками. Чем более дикая у нас власть, тем больше ставка делается на людей, которые работают силовыми методами». [ФГДЗ]

«Я вам скажу. У меня была такая поддержка, но мне четко сказали: «Мне надо, чтобы ты дала слово, что будешь делать то-то и то-то». Когда это сказали, то у меня глаз упал – когда я подавала на депутатство, я не ожидала, что со мной так поступят. Я сказала, что нет, такого не будет. Вдруг это вредно кому-то, детям вредно...» [ФГДЗ]

«...При том, что [поддержки] даже не было... от партии, от которой я баллотировалась. Хочешь – давай, вперед и с песней. А знаний не хватает, много нужно было читать, изучать, начиная с бюджета, финансирование...» [ФГДЗ]

«Вы имеете в виду руководителей бизнеса в городе? У нас есть такая организация. Это общество предпринимателей, куда тоже большинство женщин входит. Поэтому в решении вопросов есть какие-то моменты, где можно и поспорить, но в споре рождается истина. Поэтому мы коммуницируем. Пришли к общему мнению». [ФГД4-Д]

Ситуації та сфери дискомфорту: брак фінансових ресурсів

З огляду на все сказане вище не дивно, що окремою, хоч і порівняно невеликою темою обговорення став брак коштів на виборчу кампанію в жінок-кандидаток у депутати місцево-

го рівня. Обговорення також показали певну орієнтованість жінок на так звані «ідеологічні» партії, альтернативні поширеній практиці фінансовоємного підкupu виборців на виборчих округах.

«...но не хватает денег, депутатский фонд использовался, а теперь чтоб покрыть квадратный метр – нужно очень много ресурсов. Все остальное – бумаги». [ФГД1]

«Второй мой ресурс, где чувствуется дискомфорт – это материальный ресурс, особенно в преддверии каких-то выборов. Нужно печатать какие-то буклеты и еще многое другое, а у меня нет 50 000 долларов, у меня таких денег нет. Ресурсы нужны, пытаешься их находить, а затраты порой даже не оправданы». [ФГД1]

«Все то же самое, что и говорили предыдущие... Нехватка времени, нехватка денег. Я когда баллотировалась... все эти брошюры, палатки, и заплати всем...» [ФГД1]

«Все знают, что политическая деятельность на нашем уровне – это общественная деятельность, которая не оплачивается». [ФГД4]

«Я когда шла на выборы... И я просчитала, как я могу голоса взять в этом районе без денег, я поняла, что давно не было таких. Вот раздетая, без ничего, вот такая, какая я есть». [ФГД3]

Враховуючи загалом помірний рівень підтримки жінок-політиків з боку партійного менеджменту та бізнес-середовища, ми хотіли з'ясувати ситуацію з підтримкою жінок-політиків з боку жіноцтва, а також місцевих жіночих НГО, жінок-лідерок громадського сектору.

Доволі часто учасниці обговорень з різних регіонів ділилися негативним власним досвідом співпраці з іншими жінками і низько оцінювали рівень жіночої солідарності загалом. Причини такої низької солідарності, на думку респонденток, ґрунтуються на нерозумінні, неприйнятті відмінного дос-

віду та інших обставин, перенесенні на інших власного досвіду, керування уявленням про те, що «всі ми, жінки, однакові»; на постійній взаємній конкуренції; зрештою, на зомбуванні, яке здійснюють щодо жінок ЗМІ та значимі інші. Водночас, висловлювались і окремі обережні думки про те, що ґрунт для солідарності все-таки є. Цікаву думку висловила одна з респонденток, сказавши, що ці негативні чинники набагато менше проявляються серед жінок, які вже відбулися, зокрема як політики. На цьому етапі починають проявлятися окремі солідарні дії.

«Что касается женской поддержки, то часто меня поддерживали именно мужчины. А от женщин я слышала: «Ну, конечно, у нее такой тыл, нет проблем в жизни и столько денег, что она может себе позволить быть такой». Это было после лекции о самореализации, о женском лидерстве». [ФГДЗ]

«Я считаю, что большинство женщин не поддерживают женщин. Потому что зависть, потому что «чем она лучше меня?». Хотя когда я была руководителем, все делали то, что я скажу. В принципе, так и в общественной работе». [ФГДЗ]

«Я не очень симпатизирую Богословской. Но она говорила, что женщин поддерживают 80 % мужчин и всего 20 % женщин. И я считаю, что дело кроется в нас самих, женщины не объединены, не солидарны друг с другом. Если мы объединимся и будем думать, что если хочешь изменить что-то в мире, начни с уборки в собственной квартире... Наша сила в единстве». [ФГДЗ]

«У меня много успешных в своих отраслях женщин-подруг, они прямо говорят: «Политика – это не женское дело. Куда ты лезешь?» Когда я рву волосы периодически на голове, то часто слышу: «Успокойся, это не твое». [ФГДЗ]

«...Треба враховувати і той нюанс, про який ми сьогодні говоримо: щоб було більше жінок, теж треба проявляти солідарність, яка б це не була політична сила». [ФГД2]

«Я розумію, що жінки завжди мислять однаково, тому що вони хочуть, щоб навколо себе і під собою їм було добре». [ФГД2]

«По поводу женского содружества хочу сказать, что нас долго зомбировали, и продолжают это делать, наши бабушки, наши мамы. Я так благодарна судьбе за то, что моя дочь вообще не смотрит телевизор – там только гадкие сериалы, где она ждет, а он бегаёт. Посмотрите, как сняли Роксолану – она ж там змея подколодная. А на самом деле эта девочка... женщина, которая смогла сделать большой вклад в развитие Турции, сохранить себя,

территориально Украину, сохранить свою религию, и вдруг ее показывают в таком сериале. Подруга моей дочери говорит: «Мне мама сказала: «Не будь такой, как Роксолана». Я говорю: «Мама неправа...» [ФГД3-Д]

«Жінки: «Ну, ну, давай, побачимо, що ти можеш змінити...» Здатність підтримати іншу жінку, мабуть, залежить від соціального статусу, я так бачу. Чим успішніша жінка, тим більше вона на тебе дивиться інакше і хоче допомогти. Якщо жінка не має такої підтримки, яку маєш ти, то заздрість, однозначно. [...] Тому, мені здається, підтримка в мене, як тільки почалося моє кар'єрне зростання, зменшилася. І, як я помітила, чим успішніша людина, тим більше вона тебе підтримає. І коли була на нижчих посадах, моя нинішня директорка мене не підтримувала і не розуміла». [ФГД2-Д]

Ситуації та сфери дискомфорту: гендерні стереотипи і автостереотипи

Шо гендерні стереотипи та автостереотипи є серйозним чинником, який впливає на всіх рівнях і на багато сфер життєдіяльності жінок, зокрема й жінок – політичних лідерок, не викликало сумніву у наших респонденток. Учасниці обговорень чітко ідентифікували як самі ці стереотипи, так і їх вплив на їхнє власне життя і на життєдіяльність їх соціо-демографічної групи.

Звісно, спектр проявів таких гендерних стереотипів є надшироким і не може бути охоплений повністю.

«...Але, разом з тим, ще у нас є стереотип у нашому суспільстві: все одно більше б'ють на чоловіка, бо жінка повинна займатися сім'єю». [ФГД2]

«...Сказали: «Ну как, что ты себе позволяешь?» Опять же стереотип – мама, кормящая. При этом я умудрялась еще грудью кормить ребенка в процессе работы. И все говорили: «Ты должна сидеть дома. Ты не можешь быть настолько успешной, тебе повезло с мужем». [...] Тут срабатывал стереотип, что раз молодая мама, то ставь крест на всем и занимайся семьей, воспитанием ребенка и так далее». [ФГД4]

«На работе я не могу сказать, что отнесились с пониманием, ну, потому что совсем уж распростертыми объятьями меня отпускали – это нет, но очень так снисходительно – это какое-то ваше завихрение, Лидия Владимировна, обще-

Наші обговорення показали не тільки множинність самих гендерних стереотипів, а й їх очевидність для політично та громадськи активних українок. Окремо слід відзначити свідоме використання ними позитивних гендерних автостереотипів як аргументів у політичних дискусіях.

Схильність висловлювати та дотримуватися думок, що могли б бути розцінені як гендерно стереотипні, виявляли лише окремі молоді активістки – новачки не лише в політичній, а й у громадській роботі.

ственная деятельность, участие в политической выборной кампании и так далее – чего вам дома не сидится?». [ФГД4]

«Я хотела бы добавить по поводу партнерских отношений мужчин и женщин... Происходит сексуализация коммуникаций, когда нечего сказать. «Ну, конечно, ты в ВР, ну, конечно, ты молодец. С такой грудью куда ж еще?» Это говорил человек, который тоже баллотировался. Происходит вот такое обесценивание женщины». [ФГД3]

«Я захожду в залу – сидить 30 чоловіків... Жінку чоловіки чують, тільки отак повз вуха пролітає інформація. [...] ...Ну, вони не сприймають жінку як політика. Це домогосподарка, виховує дітей, «сиди вдома». А може, цей чоловік був би кращою домогосподаркою, ніж жінка. Є ж і жінки-політики, набагато сильніші за чоловіків». [ФГД5]

«Я хотіла сказати, що в нашому суспільстві така нав'язана думка, що в політику йдуть жінки, в яких не склалося особисте життя, самотні. І це нав'язується, і стверджується. Тому, можливо, загалом жінки... і... не хочуть сюди йти». [ФГД2]

«Нашим жінкам – українкам треба зняти оцей ярлик жінок-невдах, самотніх там тощо... і займатися просвітницькою роботою, говорити, що сьогодні це наша місія – зайти в ради». [ФГД2]

«Я згодна, можливо, але, разом з тим, ще у нас є стереотип у нашому суспільстві. Все одно більше б'ють на чоловіка, бо жінка повинна займатися сім'єю». [ФГД2]

«Семья – это начало здорового общества. И когда действуют стереотипы: »Он же мальчик, ему трудно», то завтра эти мальчики – политики, которым секретарши будут править доклады. [...] Я точно могу быть уверена в том, что один мальчик в мир идет нормальным. Он знает, какими прокладками пользуется мама, и если папа выбирает не такие, то он может его поправить». [ФГД3]

«Как такового опыта в политике у меня нет, но мне кажется, что каждая женщина... она активнее, чем мужчина». [ФГД3]

«...Просто мало женщин в политике. Женщина – мать в первую очередь... поэтому тяжелее женщине в этом плане». [ФГД3]

«То есть вот как женщина попадает в политику, строит какую-то политическую карьеру, здесь отношения строятся не на равных. Здесь отношение к женщине немножечко другое. Существенно отличается от пути мужского. И србатывает стереотипное мышление. Все равно, как правило, считается (то, о чем говорили предыдущие), что место женщины – кухня, и, наверное, это мнение не только мужчин, но и самих женщин. Женщины так привыкли, так воспитывались, и такие позиции в государстве остаются по сей день. Женщина – это семья, это дети, это кухня. А все остальное – это мужчины. Я думаю, что правильно было бы обвинять в этом случае и мышление самих женщин». [ФГД4]

«Проблема дискомфорта с мужчиной всегда есть – мужчины считают как? «Пришла какая-то женщина, и она будет мной командовать?...» Это да, дискомфорт». [ФГД4]

Ось приклад позитивного автостереотипу:

«Когда я шла на выборы, я говорила: «Мы за сохранение, потому что мы – единственные, которые несут ответственность». А мужчина привык по генотипу воевать, терять... осеменил с медалью и убежал». [ФГД3]

Про гендерні стереотипи щодо неодмінного вибору між родиною і роботою чи кар'єрою як двома аль-

тернативами, традиційності розподілу гендерних ролей та подібні говорили переважно молодші учасниці:

«Здесь и вопрос воспитания, и вопрос места девочки/женщины в семье, и все это сказывается настолько, что женщина в политике должна выбирать – или у нее будет хорошая семья, личное счастье, или у нее будут политические высоты». [ФГД6-Н]

«Психологічна спрямованість жінки – «моя сім'я». ...Причини не знаю, можу лише здогадуватись, що, можливо, з тих прадавніх часів, які в нас сидять. Чоловік у нас асоціюється із сильною особистістю, захисником, тим, хто розв'язує проблеми...» [ФГД6-Н]

«Так, жінка... вона і працює, але політика потребує значних зусиль та жертв, і лише людина із сильним характером може робити свою справу і бути цілеспрямованою». [ФГД6-Н]

«...Жінки, всі, хто не йде в політику, думають, що я не зможу, що чоловіки зможуть краще це зробити, що вони зможуть присвятити цьому більше часу, чоловіки більш наполегливі...» [ФГД6-Н]

«Главное, наверное, желание. Вот я наблюдаю за нашим парламентом и другими, и меня интересует вопрос: почему женщины дают в этом отношении преимущества мужчинам? Мы сами этого хотим?» [ФГД6-Н]

«В нашому суспільстві, в нашій країні такий стереотип – що в політиці, на керівних посадах має бути більше чоловіків. Я вважаю, що жінки самі винні, слід бути більш активними». [ФГД6-Н]

Брак базових знань і навичок для занять політикою у жінок (особливо на перших етапах їхніх політичних кар'єр) як особливу перешкоду задовго до нас відзначало багато експертів з питань жіночого просування у цій сфері. Освітній аспект політики з цього погляду охоплює досить багато моментів: брак професійного досвіду, досвіду публічних виступів, умінь, навичок, позиціювання... Цю думку підтримувало і висловлювало багато

жінок – молодих політиків. Водночас, її рідше підтримували ті учасниці, що були політиками «зі стажем», незалежно від рівня їхнього політичного представництва та політичної посади.

Окремі учасниці говорили про брак не тільки, чи не стільки, власне знань, навчання у традиційному розумінні, скільки практичніших знань, які забезпечує наставництво, менторінг. Винятком були спеціалізовані знання у галузі юриспруденції та економіки.

«Я коротко скажу. Я відчувала такий дискомфорт, я відчувала труднощі, але вони і мали бути, оскільки я не інженер, не столяр, не слюсар. Тобто це брак професійного досвіду. Те, що я готова була – це мій вибір, звісно, не без підтримки громади. Коли треба було йти і брати на себе відповідальність за те чи інше по роботі, намагалася віднайти підтримку у родині, й у громаді, і в колег. Але те, що бракує професійних знань, умінь, навичок – це є дискомфорт». [ФГД5-Н]

«Наскільки я задоволена і наскільки мені комфортно виступати в цій ролі... Безумовно, мені бракує, бракує досвіду, мені не вистачає бачення, досвіду публічних виступів, якогось позиціонування. Я роблю якісь кроки, а як мені їх потім виправляти? 2012 рік у мене був присвячений навчанню в Українській школі політичних студій, що фінансується Радою Європи. І остання сесія у нас була в Страсбурзі, в інституціях Ради Європи – ми проходили стажування і три сесії по Україні. Це був такий величезний прорив... Тобто важливий освітній аспект». [ФГД2]

«...Когда начинаешь заниматься чем-то новым, то не хватает знаний». [ФГД3]

«...Дискомфорт из-за отсутствия навыков и знаний. До этого я никогда так близко... не участвовала». [ФГД3]

«Дискомфорта в общественной деятельности не испытывала. Может, не хватало каких-то знаний, часто в юридической сфере...» [ФГД3]

«А знаний не хватает. Много нужно было читать, изучать, начиная от бюджета, финансирования...» [ФГД3]

«Щодо того, чого бракує – це однозначно, що мене стосується. Так, бракує якоїсь політичної освіти і політичного наставника. Як я вже казала, я в політиці зовсім нова людина, при цьому не нова в лідерстві, в бізнесі і т. п. Політика – це нова для мене сфера, тому наставництва і політичної освіти, звісно, дуже бракує». [ФГД2-Н]

ЖІНКИ В ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ: ШЛЯХИ, ПРОБЛЕМИ, УЧАСТЬ

Стратегії розширення жіночого політичного представництва

Політичні стратегії розширення жіночого політичного представництва мають охоплювати жіночі школи політичного лідерства та створення баз даних перспективних кандидаток, упровадження гендерно рівного розподілу домашніх обов'язків, розроблення власної політичної стратегії; солідарність з іншими жінками та мережеву взаємодію із жіночим громадським сектором, жіночу міжпартійну солідарність та політичне наставництво для початківців.

Як можна розширити участь жінок у політиці? Під час обговорень, групових дискусій це питання поставало неодноразово. І учасниці, виходячи з власного, часто чималого і нелегкого, досвіду пропонували низку стратегій розширення фахової участі українських жінок у політичній діяльності. А саме: започаткувати жіночу школу політичного лідерства від А до Я; починати впро-

вадження рівності з власного дому; розробити власну персональну стратегію у політиці; солідаризуватися з іншими жінками; посилювати жіночу міжпартійну солідарність на місцевому рівні; створювати обласні (міські, районні) списки (базу даних) перспективних кандидаток; започаткувати політичне наставництво для жінок; взаємодіяти із жіночим громадським сектором.

Стратегії збільшення кількості жінок у політиці: жіноча школа лідерства від А до Я

За словами учасниць, такий технологічний крок допоміг би подолати нинішню нестачу жінок-лідерок, започаткувавши їх системний відбір змалечку, починаючи з молодшої школи.

«В моєму віці – це самовдосконалення, у молодому віці це те, про що говорили – потрібне навчання, повне навчання. Знову ж таки, можна говорити про роботу зі студентами ВНЗ різних рівнів акредитації. Через те, що коли ми не готуватимемо молодь, особливо дівчат, до того, що вони повинні з часом працювати в сільських радах, районних, міських, у Верховній – ми втратимо те, що маємо сьогодні». [ФГД2-Д]

«В советские времена была четкая лестница, по которой люди, проходя снизу и доверху, чему-то учились. Они были плохие в конце пути или не очень – это уже зависело от их личных амбиций, воспитания и тому подобного, но пройдя определенный путь, начиная, извините, с председателя совета дружины, члена комитета комсомола, пройдя вот эти уровни – районные, городские, областные и т. д., – люди учились многому. Сейчас это выброшено совершенно. Вот тот советский опыт, который надо было взять, опыт, по которому люди могли начинать свою политическую карьеру, ну, быть активными. Посмотрите, школа – выпала. На сегодня в школе ничего нет, что помогло бы отбирать активных думающих детей. Молодежь – выпала. Где-то какие-то там начинаются подвиги к концу института, а вот то именно время, ну, понимаете, в педагогике есть такое понятие – сенситивные периоды, когда наиболее легко чему-то учить, – вот оно у нас выпадает». [ФГД4-Д]

«Ни одна из партий у нас не ведет какой-то своей воспитательной работы. Нет, вру, в этом году в сентябре гуляла в Дубовой с внуками и смотрю: идут пионеры – коммунисты продолжают вот эту замечательную традицию. Они сделали слет. Это на сегодняшний день... как-то совсем выбивается из нашей жизни. Но то, что наши делают – молодцы, они думают о будущем. Все остальные партии... То, что они отбирают

на этом уровне детей, которые хотят и могут – это замечательно. Поэтому я, например, считаю, что сегодня успешная политическая карьера еще зависит от совпадения благоприятных случайностей. Человеку необходимо оказаться в нужное время в нужном месте для того, чтоб мозаика сложилась, и он пошел дальше. То есть вот этой системы, когда есть отбор на каких-то уровнях, сегодня у нас нет. [...] Человек для того, чтобы эффективно работать наверху, должен знать, чем дышат люди внизу. Это мое глубокое убеждение. Поэтому нам надо как-то создавать...» [ФГД4-Д]

«...Хочется, чтоб это было в моей партии, чтобы это было с детского сада...» [ФГД4-Д]

«Надо просто какие-то обучающие моменты начинать внедрять с детского сада, какие-то, может быть, школьные уроки... Я как педагог опять в свое русло... То есть какая-то обучающая система, она должна быть, чтоб на каждом этапе становления человека были какие-то уроки – о том, как надо... ну, может быть, как надо вести себя с женщиной, в школе – равенство и так далее. У нас какой-то общественной науки, курса знаний нет. Поэтому имеем то, что имеем. Поэтому стоит, может быть, научным сотрудникам, которые занимаются сбором информации... Я понимаю, количество должно перейти в качество... Такое количество материала должно перейти...» [ФГД4-Д]

Стратегії збільшення кількості жінок у політиці: починати з дому

Учасниці – досвідчені політичні лідерки окремо наголошували на необхідності забезпечити гендерну рівність удома, перш ніж вводити її де-інде:

«Часто говорили, что женщины так себя не ведут. Я понимала, что оказалась в социальной изоляции [Но] гендерное равенство и гендерная политика начинаются в семье. [...] И если женщина пришиблена дома, то завтра на своего ребенка ей нужно потратить все силы. Первый, кто не должен продаваться – это женщина и на уровне семьи». [ФГДЗ]

Стратегії збільшення кількості жінок у політиці: розробити персональну стратегію і реалізувати її

Рекомендації цього блоку містять поради: вибрати собі напрям і «увійти в процес», зокрема мати власне політичне обличчя, свої напрямки, спеціалізацію в політиці, пріоритетизувати роботу.

«Робота поділяється на види, тобто ми ж не можемо просто взяти и «копаться отсюда и до обеда», ми маємо щось робити». [ФГД2-Д]

«Ми чітко повинні знати, які напрямки роботи, якої мети ми прагнемо досягти, щоб можна було гідно працювати в парламенті, чи в обласній раді, чи на місцевому рівні. Тому в нас є певні свої напрямки, які нас цікавлять. Це і діти, і сім'я, й різнопланові соціальні питання, які ми вивчаємо, намагаємося донести до кожної». [ФГД2-Д]

«Ми ж зараз намагаємося визначити, що треба зробити, щоб жіночий вплив був. Яку саме роботу потрібно виконати». [ФГД2-Д]

«Якщо ми їх націлимо на ці соціальні програми, вони їх будуть реалізувати. Знайти себе в процесі – це ж не тільки прийти на сесію і посидіти на ній, а увійти в процес. Якщо ти в комісії відповідного напрямку, ти маєш знати, що ти вирішиш у цій комісії». [ФГД2-Д]

«... і коли ми з жінками говоримо, то насамперед ми дивимося, хто йде ще в цій структурі, аби не вийшло так, що ми працюємо, працюємо, а потім виникають різні ситуації, особливо місцеві вибори...» [ФГД2-Д]

«Треба, щоб була обов'язково політична підтримка – для того, щоб жінки не розчарувалися». [ФГД2-Д]

Стратегією жінок у політиці може бути об'єднання на всіх рівнях, створення своєрідних жіночих коаліцій:

«Я скажу только то, что мы собрались. Как бы положено начало новых отношений – женщины объединяются. Давайте под этим лозунгом объединяться и влиять на нашу жизнь положительно. Очень благоприятная такая схема – то, что мы выслушали каждого, каждый написал, о чем думает... Давайте будем собираться, и темы у нас могут быть различные – не только о равенстве. Много есть наболевших вопросов, поэтому я за дальнейшее сотрудничество и диалог...» [ФГД4-Д]

«...Спасибо большое. Сегодня мы всех выслушали, никто никого не перебивал, поэтому хочу сказать: наверное, женщинам в политике надо взять за девиз: «Спасение утопающих – дело рук самих утопающих». Потому что никто из мужчин нам помогать не собирается, и было бы глупо питать какие-то надежды на то, что кто-то когда-то тебе поможет. И второе – капля камень точит». [ФГД4-Д]

«Звісно, треба об'єднуватись, звісно, підтримувати одна одну і виносити якісь спільні рішення. Тоді прислухаються і чоловіки, які в основному об'єднані й притому об'єднані великими бізнесовими ідеями, і не тільки на рівні Верховної Ради, а й на всіх інших – обласному, районному, міському – так воно і є». [ФГД5-Д]

«І наскільки я знаю по собі, шукаєш жінку там у Верховній Раді, щоб вона мала якийсь досвід і підтримку, щоб підтримала тебе і щось можна було там робити. Ну, я побачила, що як там, так і тут». [ФГД5-Д]

Стратегії збільшення кількості жінок у політиці: посилювати жіночу міжпартійну солідарність

Ця стратегія пропонує політичній лідерці будувати своє лоббі – «команду підтримки» – з місцевих жіночих організацій.

«...Ми, жінки з різних політичних структур, чомусь ми не можемо знайти спільного знаменника, коли йдеться про приниження жіночої суті. От знову кажу. Я би сьогодні хотіла почати зі звернення до жінок, передусім не з політичних організацій, а з громадських, з приводу того, що сьогодні в Україні є проблема – вибіркоче правосуддя. Це не тільки Юлія Володимирівна... [...] І тільки тоді, коли жінки засвоять принцип «Один за всіх і всі за одного», вони робитимуть більший наголос на виборах у ради різних рівнів. Будуть більше довіряти жінкам». [ФГД2]

«Якщо ти мажоритарниця і знаєш, що треба допомогти, давай будемо разом шукати. Я можу написати листа відповідного від громадської організації своєї, можу ще щось. Таким чином ми можемо активізувати роботу певної жінки». [ФГД2-Д]

«Наприклад, я завжди піддержувала БЮТ, но я не вижу, чтоб у них кадры формировались как-то снизу, чтобы что-то предпринималось в этом направлении». [ФГД4-Д]

Стратегії збільшення кількості жінок у політиці: створювати обласні (міські, районні) списки перспективних кандидаток

Постає потреба у проведенні спеціального рекрутингу. Слід шукати лідерок, надалі працюючи з ними більш систематично: проводити спеціальне навчання; підвищувати свідомість жінок-лідерок.

Водночас важливо утверджувати в суспільстві думку, що жінка – не лише домогосподарка. Варіацією в межах цих стратегій може стати створення власного обласного «списку Емілі»¹³.

¹³ «Список Емілі» - це некомерційна організація, яка займається збором коштів для підтримки виборчих кампаній жінок від Демократичної партії. Із дня свого заснування організація збрала понад чверть мільярда доларів. У результаті кілька жінок були обрані до Палати представників Конгресу США, 15 - в Сенат, 9 стали губернаторами і сотні жінок працюють в адміністраціях різних штатів. Назва організації – це абревіатура образного вираження «Early Money Is Like Yeast», що означає: «Ранні гроші працюють як дріжджі».

«...Тобто цей досвід цінний: якби ми під час участі в місцевих виборах взяли на озброєння нашу сьогоднішню розмову і підтримували тих, кого ми вважаємо гідними і такими, що мають пройти мажоритарно, тоді буде позитивний результат. Та якщо пустити все на самоплив і самим працювати, не завжди воно тоді виходить». [ФГД2]

«Друге – це те, що якщо ми взяли і впряглися у цього воза, як кажуть, щоб ми вчили відповідно і шукали таких жінок. Не кожна жінка може бути в політиці, не кожна. Може, в неї є бажання, просто вона сама не може. Щоб ми шукали і допомогли їй стати політиком». [ФГД2-Д]

«Багато наших жінок є в сільських районах, дуже багато. Ми проводимо спеціальне навчання у цьому напрямку. Там найменше грошей, тому там багато жінок. Це насправді єдиний фактор, який впливає». [ФГД2-Д]

«...Треба вчити суспільство, щоб воно зрозуміло, що жінки це не є домохазяйки, що вони теж можуть займатися політикою, це найперше». [ФГД2-Д]

«Понимание женщин, что, хочешь – не хочешь, тебе там надо присутствовать, и... понимание партий, что женщин надо выдвигать столько же, сколько и мужчин. То ли это будет, скажем так, какая-то квота партийная, как в других странах, где просто в партии принимают по квотам... И притом не в конце, в хвосте поставит женщин, а через одного, выстраивать списки...» [ФГД4-Д]

Стратегії збільшення кількості жінок у політиці: започаткувати наставництво

Окрім учасниці позитивно відгукувалися про практику менторінгу і висловлювали готовність брати в ній участь. Важливо, що залучені до політичного процесу учасниці з кола жінок-лідерок добре усвідомлювали кричущу потребу в такому наставництві, озирючись на власні кроки на початку кар'єри.

«...Ви знаєте, якби це зараз сталося (це було 8 років тому), я б просто не дозволила, щоб попереду мене стали ці чоловіки. Це ж було на тому політичному рівні, на нашому, обласному, це була моя можливість. Я просто промовчала, я не знала, не розуміла, ну, бракувало цих знань. [...] Я не знала, що таке робиться». [ФГД5-Д]

«Что-то мне неясно – созваниваюсь и обговариваем вместе». [ФГД5-Д]

Стратегії збільшення кількості жінок у політиці: взаємодіяти із громадським сектором

Стратегії жінок у політиці можуть спиратися на ресурс громадських жіночих організацій. Цей переважно жіночий ресурс – показник нереалізованих можливостей жінок і їх мотивації до змін. Інституалізація громадського

сектора, зокрема в контексті створення громадських рад, жіночих рад, що започатковані в окремих областях тощо, має потенціал, насамперед, у плані створення альянсів між політиками і жіночими НГО, що посилює обидві сторони.

«По общественным движениям мы видим: во многих из них задействованы женщины. Они – движущая сила». [ФГД4-Д]

«...і коли розумієш, що ти – чиновник і можеш щось зробити зі свого боку... але не підтриманий громадськістю, ти не можеш нічого зробити». [ФГД5-Д]

«...то я дуже добре розуміла, що коли не можна нічого зробити з позиції державної служби, можна щось зробити з позиції громадського діяча». [ФГД5-Д]

«Я казала, що відкрила чотири громадські організації. [...] Кожна організація має такий, знаєте, підтекст... Російське прислів'я є: »Как корабль назовешь, так он и поплывет«. Я за здорову націю – духовно, душевно, фізично. І метою було справді відродити здорову націю і потім відродити здорову державу». [ФГД5-Д]

«І остаточною крапкою було створення громадської ради, щоб залучити всі працюючі громадські організації в місті й через громадську раду вже доторкуватись до політики, до політичних процесів у нашій державі». [ФГД5-Д]

«И поэтому он сделал правильный шаг – он создал в районе координационный совет женщин, в котором объединил всех женщин-лидеров. И если необходимо решить какие-то вопросы, он собирает женщин (в совет входят директор гимназии, почетный гражданин города, депутаты горсовета, облсовета, руководитель пенсионного фонда и т. п.) и решает с женщинами эти вопросы. Женсовет. Определенный женсовет. И к их мнению прислушивается. Что касается политического руководителя, то тоже могу сказать: нам повезло, мужчина тоже воспитанный, уважающий мнение женщин. И в преддверии выборов он прислушивался к мнению женщин, потому что знал: эта женщина будет работать на выборах, и к ее мнению прислушаются. За ней пойдут люди. А если за ней пойдут люди, значит, будет определенный результат». [ФГД4-Д]

3 АКЛЮЧНІ КОМЕНТАРІ, АБО ПОГЛЯД ФАСИЛІТАТОРА

На завершення ми хотіли б представити погляд фасилітатора на фокус-групові обговорення, що відбулися.

Склад учасниць фокус-групових дискусій був дуже різноманітним і фахово, і за спеціалізацією, і географічно. Також окремим параметром відбору учасниць ми визначили їх сімейний (неодружені/одружені) статус, наявність/відсутність дітей, оскільки очікували відмінностей у фаховому досвіді жінок залежно від статусу та віку їхніх дітей.

Основних висновків, що вималювались за сукупним результатом усіх шести проведених фокус-груп – кілька.

І перший – це міра залежності кар'єри жінки, що відбулася як досвідчений політик, від її партнерських (чоловік) або – кількісно менше – підтримуючих сімейних (батьки чи дорослі діти) стосунків. Вірогідно, що жіноча політична кар'єра часто прямо залежна від гендерно рівного розподілу родинних обов'язків і реалізується здебільшого там, де такий розподіл є. Цей варіант часто комбінується з допомогою по дому та з догляду за дітьми старших жінок в родині (мами, свекрухи, бабусі). «Если не поддерживают семья, то идти в политику и профессиональную деятельность будет очень сложно. Если бы меня не поддерживал муж, то я бы не смогла реализовываться, скорее всего»,³ – так, наприклад, підсумувала цю ситуацію одна з учасниць.

Цю ситуацію чудово ілюструє життєва історія, розказана однією з учасниць: «...Коротенький пример. Как-то я со своей очень близкой приятельницей, скажем так, возвращалась с одного из приемов, где отбивались от гаражей. Нас ждали мужа. Ее и мой стояли. И когда я пришла, муж у меня спрашивает: «Ну что, вы что-то покушали?» Ее муж: «Где ты до 12 была? Какой прием, какие депутаты? Дома будем разбираться». Вот вам два подхода. Мы до сих пор дружны. Она до сих пор домохозяйка, я в политике.»⁴

Водночас така залежність простежується у долях переважно жінок-лідерок старших поколінь. Серед нечисленних, але доволі реалізованих сучасних регіональних лідерок молодшого покоління починає проявлятися тенденція, загалом співзвучна ліберальним суспільствам, до появи в місцевій політиці яскравих молодих жінок із доволі заможних родин, шлюби яких не ґрунтуються на гендерно рівному розподілі домашньої обслуговуючої чи доглядової праці, що віддається на оплачуваних помічниць, але характеризуються позитивним ставленням чоловіка до самореалізації дружини у політичній сфері.

³ [ФГД3-Д]

⁴ [ФГД4-Д]

Другий важливий результат наших фокус-групових обговорень у тому, що вони відкоригували уявлення про жінок – політичних лідерок як про цілісну групу зі спільними позиціями й зіставним досвідом.

З'ясувалося, що, навпаки, дуже значимо відрізняються жінки з початковим політичним досвідом і жінки, які мають за плечима вагомий політичний досвід або серйозну самостійну кар'єру. Причому до першої групи належать не лише молоді жінки, а й ті, що, наприклад, давно і успішно займаються громадською діяльністю, але у секторах, тематично віддалених від актуального в Україні політичного порядку денного.

Простежувались сильні розбіжності у поглядах учасниць із цих двох умовних груп практично на всі ключові питання щодо участі жінок у політиці. Зокрема в уявленнях про те, залежить чи ні кар'єра політика від її/його статі; комфортно чи ні жінкам у політиці; залежить (дис)комфорт жінки-політика від неї як особистості чи від сексизму та подвійних стандартів у політичній сфері; які з можливих стратегій розширення жіночого політичного представництва слід застосовувати тощо.

Політично «молоді» учасниці наших обговорень висловлювали думки про те, що жінкам у політиці досить комфортно, а якщо ні їм щось не вдаєть-

ся, то такі жінки або не досить сильно цього прагнуть; або мають хибні очікування (установки) щодо їх становища у політиці, або, взагалі, самі у цьому винні. На підтримку цієї позиції висловлювалась популярна серед цих учасниць думка про особистість справжньої/ї/го лідер/ки/а, яка/ий здолає все; думка, що все залежить лише від самої жінки, і якщо їй не забракне бажання, рішучості, настирливості, внутрішнього стержня тощо, вона неодмінно вийде на лідерські позиції. «...В нашій державі я не помітила якоїсь дискримінації щодо можливості для жінки висловлювати свою думку. Інша річ, хто як уміє, але це залежить від конкретної людини», – сказала одна з учасниць.⁵ «Я считаю, если у женщины есть цель, есть идея, желание, и решительность, и сила – все зависит от нее»⁶ – погоджувалась із нею інша учасниця з протилежного краю країни. «...Я думаю одинаково... чувствует себя как мужчина, так и женщина. Если женщина пошла в политику, то она этого хотела, у нее есть личные качества, с которыми она пробивалась. Уже находясь при власти, она борется на равных...»⁷ – підсумовувала ще одна.

Загалом досвід саме цих учасниць не давав змоги відрефлексувати ситуацію із жіночою присутністю в політиці: розглянути, як співвідносяться лідерські якості, стать і кількість жінок (чоловіків)

⁵ [ФГД5]

⁶ [ФГД3]

⁷ [ФГД4]

при владі, яка мала б бути рівною за рівного розподілу лідерських якостей.

Ці ж учасниці частіше висловлювали жаль через брак конкретних знань, як заваду їхній успішнішій діяльності на політичному поприщі. Їхні стратегії просування жіночої участі часто передбачали нарощування потенціалу особистості.

Політично досвідчені учасниці, навпаки, були менш схильні пояснювати незначну кількість жінок у політиці їхніми особистісними проблемами, браком у них лідерських якостей чи спеціальних знань із побудови особистого іміджу, здібностей до риторики та ін. Зате чіткіше окреслювали перешкоди структурного характеру: гендерні стереотипи, з якими жінки-політики стикаються у повсякденних взаємодіях; різні очікування від чоловіків і від жінок з боку партійного керівництва; «подвійні стандарти» – різні вимоги щодо чоловіків та щодо жінок у політиці, жорсткіші саме щодо жінок; стан постійної психологічної готовності «тримати удар» через вищі вимоги до жінок у повсякденних політичних комунікаціях порівняно із чоловіками; очікування політиків-керівників, що під час виборів жінку можна попросити «поступитися» політичною посадою, і вона погодиться, тощо.

Стратегії щодо просування участі жінок у політиці, які пропонували учасниці з політичним досвідом, також відрізнялися. Вони зосереджувались на таких кроках, як побудова системи відбору й підготовки жінок – політичних лідерок, солідарні дії з жіночими НГО

на рівні регіону, побудова місцевих жіночих міжпартійних союзів, асоціацій із громадським сектором тощо.

Остання важлива річ, яка була виявлена в ході проведених фокус-групових обговорень, стосувалася відмінностей у статусі, політичній кар'єрі жінок та їх політичному самопочутті залежно від рівня влади. Чітко проявилися розбіжності між ситуаціями, в яких перебувають депутатки місцевих, районних рад, обласних рад, жінки – лідерки місцевого самоуправління і жінки, що працюють у громадському секторі.

Учасниці вказували, що негативний вплив чинника статі – у вигляді гендерних стереотипів, очікувань, стандартів та нормативних приписів щодо жінок і чоловіків-політиків – менше проявляється у безпосередній взаємодії, в умовах безпосередньої демократії, тобто на найнижчих щаблях влади.

Цю думку ілюструє висловлювання однієї з учасниць: «Если это депутат сельского совета, то там все друг у друга на виду, и там женщине легче, там оцениваются профессиональные качества. Она может конкурировать на равных с мужчиной.»⁸ Водночас за більш опосередкованих форм політичного представництва вага гендерно-стереотипних упереджень щодо жінки-політика зростає: «Если это рада районного или городского уровня, то здесь уже больше срабатывают и стереотипы, и восприятие, т. е. все то, о чем говорили коллеги. Здесь женщине в три раза больше

⁸ [ФГДЗ]

нужно доказувати, що вона кращий професіонал по порівнянню з чоловіком. Якщо брати однакові позиції – освіта, досвід роботи – то вибирають уже чоловіка. Якщо говорити об рівні обласної ради, то там уже в три, в чотири рази підвищується рівень дискомфорту жінки. А про ВР я навіть не говорю.»⁹

І тим не менше, ця картинка не є повною. За повідомленнями учасниць, крім рівня ради має значення також, гендерно збалансованим чи ні є депутатський склад представницького органу. Політично досвідчені учасниці розповідали про сприятливу та гендерно недискримінаційну атмосферу та відповідні шляхи прийняття рішень навіть в органах відносно високого рівня політичного представництва, якщо кількість жінок і чоловіків у складі цих органів була рівною: «...Сугубо для порівняння. Я являюсь секретарем міського ради, N-ського району і поспостерегла за представництвом. В районі 12 рад. Председательствуют в этих 12 радах 6 мужчин и 6 женщин – то есть равенство. Дальше я смотрю в районном совете – количество мужчин и женщин одинаковое. Наш городской совет: вот я поспостерегла сейчас по этому созыву – 15 женщин, 15 мужчин, 6-й созыв – 15

женщин, 15 мужчин. Основные руководители на должностях в основном у нас женщины. Взять горсовет – да, возглавляет мужчина, но у него три заместителя – женщины.»¹⁰ Учасниця, якій належить наведений коментар, протягом обговорення неодноразово повідомляла про сприятливу атмосферу та особисте самопочуття в ракурсі гендерної рівності на займаній нею політичній посаді.

І навпаки. Цілковито протилежно відзначала також досвідчена учасниця, що обіймає посаду в місцевому органі влади подібного рівня, але у ситуації гендерного дисбалансу: «Я заходжу в залу – сидять 30 чоловіків... [...] ...Ну, вони не сприймають жінку як політика. Це домогосподарка, що виховує дітей... «Сиди вдома.»»¹¹

Загальні висновки з усіх шести проведених фокус-групових дискусій схиляють до більш деталізованого урахування чинників, здатних вплинути на становлення та просування жіночого політичного лідерства в Україні.

Очевидно, що для реалізації основної мети даного проекту – визначити стратегії ширшого залучення жінок до участі у політиці – така деталізація може виявитись зовсім не зайвою.

⁹ [ФГД3]

¹⁰ [ФГД4]

¹¹ [ФГД5]

КОРОТКЕ РЕЗЮМЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ми вивчали труднощі, які виникають у фаховій політичній діяльності жінок-політиків з місцевих рад та лідерок місцевих громад. Основним дослідницьким наміром було дати голос самим жінкам-політикам – дати їм можливість якнайповніше висловити свій жіночий професійний політичний досвід.

Загалом ми збирали дані про:

- стратегії подолання нерівностей, які вбачають у політичному представництві різних рівнів українські жінки – політичні лідерки;
- інноваційні підходи щодо фактичного здійснення гендерної рівності у політичному представництві сьогоденної України; імовірні причини низького рівня жіночого політичного представництва; ключові проблеми у цій галузі.

Ми припускали із самого початку, що однією з причин політичної пасивності українок є нерозуміння ними механізмів політичної діяльності, те, що вони достеменно не уявляють, як саме слід «займатися політикою». І попередні дослідження, і наш Гендерний моніторинг парламентських виборів-2012 року показали, що політична активність українок досі залишається низькою, хоча їх право балотуватися і бути обраними на посади всіх рівнів

гарантує низка міжнародних та вітчизняних документів. А також те, що в сьогоденній Україні немає системи «соціального ліфту», що дала б змогу здібним і активним громадянкам будувати свої політичні кар'єри.

Аби перевірити ці припущення, ми провели 6 фокус-групових дискусій із жінками – політичними лідерками в шести регіонах України (м. Севастополь, Рівне, Харків, Запоріжжя, Переяслав-Хмельницький та Мукачеве) протягом січня-лютого 2013 року.

У результаті обговорень учасниці дискусій змогли ідентифікувати низку ключових проблем у своїй політичній діяльності. Вони стосувалися становища українських жінок-лідерок у політиці, явищ дискримінації за статтю у цій сфері, позитивних та негативних чинників, ситуацій і сфер для жінок у політиці; нарешті, можливих стратегій щодо підвищення жіночого політичного представництва на місцевому рівні.

На питання про те, **чи комфортно українським жінкам у політиці порівняно із чоловіками і наскільки**, учасниці запропонували широкий спектр відповідей, які розподілилися на дві основні підгрупи. Частина респонденток стверджували, що жінкам у політиці може бути загалом так само комфортно, як і чоловікам, особливо

якщо вони є сильними особистостями; інші ж були переконані в тому, що становище українських жінок у політиці відрізняється від чоловічого через такі явища, як сексизм та подвійні стандарти; традиційні для нашого суспільства родинні обов'язки жінок; протидія конкретних осіб чоловічої статі, які не допускають жінок до політичної фахової діяльності; через те, що політичне середовище у нашій країні контролюють чоловіки. Один із варіантів відповіді на це ж питання зводився до того, що жінкам у політиці некомфортно, але вони самі у цьому винні. Щоб дізнатися, чи фіксують учасниці політичного процесу таке явище як дискримінація за ознакою статі, ми поставили нашим дискусіанкам і таке питання¹². Відповіді на нього також розділилися. Хоча про саме явище можна сказати, що воно існує і учасниці ідентифікують його доволі чітко. Всі отримані на це питання відповіді виокремились у три групи: «особисто не зіштовхувалась, але знаю, що такі випадки трапляються»; «зіштовхувалась особисто»; «не зіштовхувалась». Найбільше відповідей припадало саме на перший варіант: учасниці не визнавали застосування дискримінаційних практик щодо них самих, але наводили багато спостережених ними прикладів дискримінації щодо інших жінок.

Крім того, в ході обговорення були виявлені конкретні напрямки – окремі **ситуації або й сфери дискомфорту для жінок у політиці**, у яких проявлялись явища дискримінації та недискримінації щодо жінок – політичних лідерок. Ситуації дискомфорту для жінок, що беруть участь у політичній діяльності, учасниці виділили багато. Загалом було виокремлено 11 таких зон дискомфорту для жінок-політиків: подвійне навантаження – сім'я і політична діяльність; підтримка партнера та рівний розподіл домашніх обов'язків; брак часу – «украдене щастя» жіночої політичної діяльності; низька підтримка громади; різні рівні влади як різні рівні комфортності для жінок; низька підтримка реєр group; підтримка або невідтримка партій, місцевих політичних та бізнес-асоціацій; брак фінансових ресурсів; проблеми із жіночою солідарністю; гендерні стереотипи й автостереотипи; брак належних знань.

Водночас, учасниці наголошували, що будь-який із цих напрямків може стати й ресурним джерелом, у разі їх позитивного значення, розглядаючи їх співвідношення у кожній конкретній ситуації певного регіону.

Особливий інтерес становили **запропоновані учасницями стратегії розширення жіночого політичного представництва**.

¹² «Чи стикалися ви у своїй політичній діяльності з випадками дискримінації за статтю?» Це питання ставилось учасницям лише одній групі, ФГД1, на наступних обговореннях було вирішено відмовитися від нього.

Як можна підвищити участь жінок у політиці? В ході всіх групових дискусій це питання поставало неодноразово. Учасниці, виходячи з власного, часто вагомого і нелегкого, досвіду, пропонували низку стратегій підвищення професійної участі українських жінок у політичній діяльності. Ці стратегії охоплювали: жіночу школу політичного лідерства від А до Я; обов'язкове впровадження рівності починаючи з власного дому; розроблення своєї персональної стратегії в політиці; солідарні дії з іншими жінками; посилення жіночої міжпартійної солідарності на місцевому рівні; створення обласних (міських, районних) списків перспективних кандидаток; організацію політичного наставництва для жінок; взаємодію із жіночим громадським сектором.

Крім сказаного вище, ми розглянули і презентували у звіті кілька специфічних **шляхів залучення (рекрутингу) жінок до політичної діяльності на місцевому рівні** (які виокремлювались за результатами обговорень). Також були отримані деякі результати щодо мотивів **залучення жінок до політичної діяльності**: рекрутинг через розв'язання певної соціальної проблеми; мотив самореалізації «зі спортивного інтересу»; нарешті, мотив «альтруїстичної» самореалізації як прагнення до творення чогось суспільно корисного.